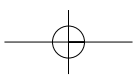
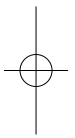
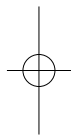

**Forskningskortlægning
og forskervurdering
af skandinavisk forskning
i året 2006 i institutioner
for de 0-6-årige
(førskolen)**

Forskningskortlægning og forskervurdering af skandinavisk forskning i året 2006 i institutioner for de 0-6-årige (førskolen)

af

Sven Erik Nordenbo

Bente Jensen

Inge Johansson

Jan Kampmann

Michael Søgaard Larsen

Thomas Moser

Niels Ploug

Danmarks Pædagogiske
Universitetsforlag
&
Dansk Clearinghouse for
Uddannelsesforskning

Forskningkortlægning og forskervurdering af skandinavisk forskning i året 2006 i institutioner for de 0-6-årige (førskolens)

Af

Sven Erik Nordenbo, Bente Jensen, Inge Johansson, Jan Kampmann,
Michael Søgaard Larsen, Thomas Moser, Niels Ploug
Redaktion ved Sven Erik Nordenbo

© 2009 Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag og Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning

Udgivet første gang 2008

1. udgave, 2. oplag
ISBN: 978-87-7684-249-9

Sats: Schwander Kommunikation
Tryk: Schultz Grafisk
Omslag: Designkolonien, Louise Glargaard

Dette materiale er tidligere udgivet med samme titel og indhold med ISBN 978-87-7684-220-8 af Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning, som er en enhed ved DPU, Aarhus Universitet

Reviewgruppe:

Professor Jan Kampmann, RUC, formand
Lektor Bente Jensen, DPU, Aarhus Universitet
Forskningschef Niels Ploug, SFI
Professor Inge Johansson, Stockholms Universitet
Professor Thomas Moser, Høgskolen i Vestfold, Oslo

Danmarks Pædagogiske Universitet og Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning udgiver samtidig med denne publikation:

Lærerkompetanser og elevers læring i barnehage og skole – Et systematisk review udført for Kunnskapsdepartementet, Oslo. Av Sven Erik Nordenbo, Michael Søgaard Larsen, Neriman Tiftikçi, Rikke Eline Wendt & Susan Østergaard

Kopiering fra denne bog er kun tilladt ifølge aftale med CopyDan

Hold dig orienteret om nye titler fra Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag – tilmeld dig forlagets nyhedsbrev på www.forlag.dpu.dk

Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning
DPU, Aarhus Universitet
Tuborgvej 164
2400 København NV
Telefon: 8888 9980
clearinghouse@dpu.dk
www.dpu.dk/clearinghouse

Bogen kan købes ved henvendelse til:
Danmarks Pædagogiske Bibliotek
Tuborgvej 164, 2400 København NV
www.dpu.dk/bogsalg
bogsalg@dpu.dk
Tlf.: 8888 9360
Fax: 8888 9394

Forord

Hermed foreligger den første forskningskortlægning og forskervurdering, der er gennemført ved *Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning*. Projektet har *Danmarks Evalueringsinstitut* som opdragsgiver.

Projektet, der har karakter af et pilotprojekt, er udført i perioden 18.10.2007-21.1.2008.

Clearinghouse ønsker at udtrykke sin store tak til reviewgruppen, der ikke alene straks accepterede henvendelsen om at deltage i projektet, men også – trods store arbejdsmæssige forpligtelser til anden side – på afgørende tidspunkter ydede en ekstraordinær arbejdsindsats under de givne snævre tidsrammer.

Clearinghouse ønsker også at takke *Danmarks Pædagogisk Bibliotek* for en forbilledlig hjælp og betjening med fremskaffelse af de mange dokumenter, som undersøgelsen bygger på.

Endelig ønsker Clearinghouse at takke *Enheden for Dagtilbud for Børn, Danmarks Evalueringsinstitut*, for den tildelte opgave og specielt samarbejdet med specialkonsulent Anne Kjær Olsen.

Sven Erik Nordenbo

København, 21. januar 2008

Resultaterne af denne forskningskortlægning fås i fem formater

SAMMENFATNING

Forklarer formålet med kortlægningen og hovedbudskaberne

FAKTAARK

Beskriver delementer fra den tekniske rapport

RAPPORT

Beskriver resultaterne uden at gå i tekniske detaljer

TEKNISK RAPPORT

Beskriver detaljeret baggrund, metoder, undersøgelser og resultater

DATABASE

Adgang til den database, hvor de enkelte studier er beskrevet og kategoriseret

Man kan få adgang til alle formater på

www.dpu.dk/clearinghouse

Sammenfatning

Hvad ønsker vi at få at vide?

At kortlægge og vurdere skandinavisk forskning i året 2006 i institutioner for de 0-6 årige (førskolen).

Hvem ønsker at vide det og hvorfor?

Opgaven er bestilt af Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) for *Velfærdsministeriet*. EVA skal anvende resultatet til udarbejdelse af et policy-paper, hvor især nye forskningsmæssige udviklingslinjer og fund ønskes betonet. Samtidig ønsker EVA at påbegynde etableringen af en database om forskning i institutioner for de 0-6 årige (førskolen), der skal være tilgængelig for praktikere, forskere, politikere og policy-makers.

Hvad fandt vi frem til?

At der i år 2006 blev publiceret 53 undersøgelser om institutionsforskning for de 0-6 årige, nemlig i Danmark 17, Norge 13 og Sverige 23. Et flertal af studierne beskæftiger sig med kvaliteten af den pædagogiske virksomhed i institutionerne. Over halvdelen af studierne drejer sig om de voksne i institutionerne, ikke om børnene. Kun syv undersøgelser belyser, hvad "der virker?". Flertallet af undersøgelserne anvender kvalitative metoder. Hvor kvantitative undersøgelser anvendes, har de overvejende en deskriptiv karakter. Kun syv undersøgelser beskæftiger sig med interventions- eller programevalueringer.

Hvad er implikationerne?

Der bør være flere undersøgelser, der beskæftiger sig med sammenhængen mellem hverdagsliv i institutioner, økonomiske vilkår, omsorg og in-/eksklusionsmekanismer, samt forældrenes rolle.

Undersøgelser, der kombinerer kvantitative og kvalitative tilgange forekommer kun i få tilfælde. Longitudinelle og komparative studier er fraværende.

Der må satses bevidst og målrettet på at etablere og udvikle forskningsbaseret viden, der kan bidrage til bedre forståelse og indsigt i, hvordan marginaliseringsprocesser virker.

Hvordan kom vi frem til disse resultater?

Projektet har haft tre hovedfaser: Først søgte vi i alle relevante kilder efter forskning, som er udkommet i året 2006. Derpå sorterede vi de fundne undersøgelser for at sikre, at kun relevante undersøgelser blev medtaget. Så trak vi de relevante data ud af undersøgelseerne bl.a. ved hjælp af et it-software udviklet ved London Universitet. Endelig blev de relevante undersøgelser sorteret og sammenlignet og på den måde kortlagt og vurderet.

Hvor kan der findes mere information?

Undersøgelsen indgår i *Evidensbasen*, som Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning har etableret, se <http://www.dpu.dk/site.aspx?p=10594>. Her kan man også finde et link til det forskningsgrundlag, *Konceptnotatet*, som styrer forskningsprocessen i Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning.

Indhold

- 1 Baggrund 13**
 - 1.1 Baggrund og problemfelt 13
 - 1.2 Formål 13
 - 1.3 Reviewgruppe 14

- 2 Metoder anvendt i reviewet 15**
 - 2.1 Design og metode 15
 - 2.2 Begrebsmæssige afgrænsninger 15
 - 2.3 Søgning 16
 - 2.3.1 Anvendte søgeprofiler 17
 - 2.4 Screening 18
 - 2.4.1 Fase 1: reference-screening 18
 - 2.4.2 Fase 2: fuldtekst-screening 18
 - 2.5 Genbeskrivelse af studier 19
 - 2.6 Samlet oversigt over reviewprocessen 20

- 3 Forskningskortlægning og forskervurdering 23**
 - 3.1 De kortlagte undersøgelsers overordnede hensigt og formål 24
 - 3.2 Pædagogisk virksomhed 28
 - 3.3 Institution 29
 - 3.4 Børnehaven og samfundet 30
 - 3.5 Aktører, undersøgelsesgruppe 30
 - 3.6 Forskningsdesign 32
 - 3.6.1 Interventions- eller programevalueringer 33
 - 3.7 Forskningsmetode 34
 - 3.8 Bestemmelse af undersøgelsernes formål, finansiering og tidspunktet for gennemførelse 35
 - 3.9 Kvalitet: resultater og rapportering 36

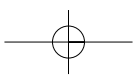
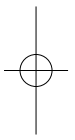
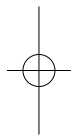
- 4 Udvalgte temaer 41**
 - 4.1 Leg, læring og omsorg – læreplaner 41
 - 4.2 Udsathed, sociale forskelle, in-/eksklusion og daginstitutionen 45
 - 4.2.1 Socialt udsatte børn, en samfundsmæssig problemstilling 45
 - 4.2.2 Udsatte børn ud fra et mere individorienteret pædagogisk-psykologisk perspektiv 46
 - 4.2.3 Eksklusionsmekanismer – det “afvigende” daginstitutionsbarn og inklusion 48
 - 4.3 Pædagoger – profession, fagidentitet, uddannelse/ eftervidereuddannelse, udvikling 49
 - 4.3.1 Pædagoger som faggruppe, fagidentitet og herunder faggruppens rolle set i kønsperspektiv 51
 - 4.3.2 Udviklingsarbejder i praksis efteruddannelse/ videreuddannelse og organisationsudvikling 52
 - 4.3.3 Indholdet i det daglige arbejde med nye udfordringer i pædagog-faget i lyset af lovgivning om læring og læreplaner 53
 - 4.4 Forældre og institution 54
- 5 Konsekvenser/ implikationer 57**
 - 5.1 Indledende bemærkninger 57
 - 5.2 Udfordringer og opfordringer til daginstitutionsforskningen 58
 - 5.3 Udfordringer og opfordringer i forhold til forskningens implikationer for praksis 61
 - 5.4 Daginstitutionsforskningens udfordringer og opfordringer til det politiske niveau 62
 - 5.5 Generelt om studierne kvalitet 65
- 6 Appendiks 1: Et eksempel på en genbeskrivelse 67**
- 7 Samlet oversigt over kortlagte undersøgelser 79**

Tabeller

- Tabel 2.1: Foretagne søgninger 16
- Tabel 2.2: Oversigt over den samlede screening 19
- Tabel 3.1: Fordeling på fem reviewspecifikke kategorier 25
- Tabel 3.2: Læreplansområder undersøgelserne er relateret til 26
- Tabel 3.3: Træk ved den pædagogiske virksomhed som blev belyst gennem undersøgelserne 28
- Tabel 3.4: Aspekter ved børnehaven som social institution/organisation som indgår i undersøgelsen 29
- Tabel 3.5: Børnehaven i et samfundsperspektiv 30
- Tabel 3.6: Undersøgellesgruppe eller hovedaktører som undersøgelserne er rettet mod 31
- Tabel 3.7: Forskningsdesign 32

Figur

- Figur 2.1: Filtrering af referencer fra søgning til kortlægning 21

1 Baggrund

1.1 Baggrund og problemfelt

I august 2007 henvendte *Danmarks Evalueringsinstitut* (EVA) sig til *Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning* med ønsket om at få en bedre indsigt i den eksisterende forskning i institutioner for de 0-6 årige (førskolen). Denne bedre indsigt kunne opnås gennem løbende forskningsoversigter (forskningmapping) over relevant og kvalificeret forskning i området.

Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning påtog sig at gennemføre opgaven med start 18.10.2007. I første omgang er det blevet planlagt at gennemføre et *pilotprojekt* med fokus på skandinavisk forskning i året 2006 i institutioner for de 0-6 årige (førskolen), med eventuel opfølgning senere efter nærmere aftale både med henblik på hvilke landes forskning, der skal inddrages, og fra hvilke årgange, denne forskning skal hentes.

1.2 Formål

Opgaven har været at udarbejde en forskningskortlægning og forskervurdering af al relevant og kvalificeret forskning på området fra året 2006 i Danmark, Norge og Sverige for på denne baggrund at realisere to primære formål:

- (1) EVA skal på basis af den gennemførte forskningskortlægning og -vurdering anvende resultatet til udarbejdelse af et policy-paper, hvor især nye forskningsmæssige udviklingslinjer og fund betones;
- (2) EVA intenderer på længere sigt at opbygge en database om forskning i institutioner for de 0-6 årige (førskolen). Data

fra det her gennemførte pilotprojekt vil efter nærmere aftale indgå i denne base. Den påtænkte database er planlagt at blive tilgængelig for praktikere, forskere, politikere og policy-makers.

1.3 Reviewgruppe

Til løsning af den specifikke opgave har Clearinghouse nedsat en *reviewgruppe* med følgende medlemmer:

Professor *Jan Kampmann*, RUC, formand
Lektor *Bente Jensen*, DPU, Aarhus Universitet
Professor *Inge Johansson*, Stockholms Universitet
Professor *Thomas Moser*, Høgskolen i Vestfold, Oslo
Forskningschef *Niels Ploug*, SFI

Den foreliggende rapport er udarbejdet i et samarbejde mellem reviewgruppen og Clearinghouse. Der har ikke været interessekonflikter for noget reviewmedlem i forbindelse med udarbejdelsen af denne rapport.

2 Metoder anvendt i reviewet

2.1 Design og metode

Projektet er gennemført i overensstemmelse med det af *Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning* udarbejdede *Konceptnotat*, version 1.2, især §§ 3 og 5.2.c &c. (jf. <http://www.dpu.dk/site.aspx?p=9864>). Dataekstrationen af relevante, kvalificerede dokumenter er foretaget metodisk i overensstemmelse med EPPI-reviewerens systematik, (jf. <http://eppi.ioe.ac.uk/cms/Default.aspx?tabid=1913>). Denne systematik er udarbejdet af *EPPI-Centre* ved *Institute of Education, London University*.

Forskningskortlægningen er sket på basis af reviewgruppens genbeskrivelse og kvalitetsvurdering af undersøgelser. Undersøgelserne er blevet karakteriseret, ligesom tematiske sammenhænge er betonet.

2.2 Begrebsmæssige afgrænsninger

Den begrebsmæssige afgrænsning følger af den stillede opgave “at foretage en *forskningskortlægning og forskervurdering af skandinavisk forskning i året 2006 i institutioner for de 0-6 årige (førskolen)*”.

Ved “skandinavisk” forstås undersøgelser udført i ét eller flere af de tre skandinaviske lande: Danmark, Norge og/eller Sverige.

Ved “forskning” forstås primær forskning, der er afrapporteret i overensstemmelse med sædvanlige forskningsmæssige fremgangsmåder med det formål at afdække ekspliciterede forhold. Undersøgelser, der er udført som led i et uddannelsesforløb i form af en eksamensopgave, fx opgaver på seminarie-, BA-, Master- og kandidatniveau, er ikke inkluderet.

“Året 2006” skal være anført som publikationsår for afrapporteringen af undersøgelsen, mens tidspunktet for den faktiske gennemførelse af den afrapporterede undersøgelse ikke lægges til grund.

Ved “institutioner” forstås der i Danmark: “dagpleje, vuggestue og børnehave”, i Norge: “daghjem, barnehage og familiebarnehage”, og i Sverige: “daghem, familjedaghem og lek-skola”.

2.3 Søgning

På basis af den begrebsmæssige bestemmelse af denne forskningsmappings emne er der foretaget et valg med hensyn til hvilke ressourcer og databaser, der skal afsøges, og med hvilke profiler.

Søgninger er foretaget af Clearinghouse, hvor reviewgruppen har haft lejlighed til at drøfte og korrigere både søgesteder og søgeprofiler. Fra starten har der ligeledes været mulighed for, at reviewgruppen kunne foreslå yderligere referencer.

Søgekilder og hits fremgår af tabel 2.1. Alle søgninger er uploadet i softwaren EPPI-Reviewer.

Ressource	Søgedato	hits
Dansk pædagogisk base	10/10/2007	141
Forskningsdatabasen (Danmark) (Betaversion)	10/10/2007	11
NORBOK	11/10/2007	41
Bibsys Forskdok publikasjoner (Norge)	12/10/2007	195
Libris (Betaversionen)	11/10/2007	141
Forskning.se (Sverige)	11/10/2007	2
Hand search of Scandinavian Journal of Educational Research	17/10/2007	0
References from Review Group		1

Tabel 2.1: Foretagne søgninger

De valgte ressourcer er dels den norske og svenske nationalbibliografi, dels dansk pædagogisk base. Disse tre baser burde, når der kun søges på 2006 litteratur, indeholde alle bogudgivelser på vort emnefelt. Dette er imidlertid ikke til-

fældet. Derfor er der suppleret med de nationale forskningsdokumentationssystemer: Bibsys Forskdok (Norge), Forskning.se (Sverige) og Forskningsdatabasen (Danmark).

Ud over de faktisk anførte søgesteder, har det været overvejet at søge i den danske (Artikelbasen), norske (Norart) og svenske (Artikelsök) artikeldatabaser. Disse er fravalgt, da det ikke skønnes, at forskning i dagtilbud for 0-6 årige publiceres primært i skandinaviske tidsskrifter. Det forholder sig snarere sådan, at der i de skandinaviske lande primært publiceres i rapport eller bogform, og der derefter eventuelt formidles sekundært i de skandinaviske tidsskrifter. En undtagelse herfra er *Scandinavian Journal of Educational Research*, der er hånd-søgt særskilt. Det har ligeledes været overvejet og resultatløst forsøgt at afsøge ERIC (CSA) databasen med henblik på at finde yderligere referencer. Det, der burde kunne findes i ERIC, burde dog også være beskrevet i de valgte ressourcer.

2.3.1 Anvendte søgeprofiler

Dansk Pædagogisk base:

ul=dk og år=2006 og (dk=37.21 eller dk=37.22 eller dk=37.24 eller dk=37.28 eller daginstitution? eller børnehave? eller dagpleje? eller vuggestue? eller førskole? eller småbørnspædagogi? eller dagtilbud?)

Forskningsdatabasen (Betaversionen):

For 2006 til 2006 for alle dokumenttyper og alle leverandører: daginstitution*=børnehave*=dagpleje*=vuggestue*=førskole*=småbørnspædagogi*=dagtilbud*

Norbok:

I ordsøk:

Daginstitusjon? OR barnehage? OR familiebarnehage? OR daghjem? OR førskole?

OR

I Dewey søk:

372.2? OR 372.11? OR 643.5? OR 362.712?

Søgt på året 2006 (markert i begge årstalsfelter)

Bibsys Forskdok:

sprak = "norsk" AND aar = 2006 AND (tittel-ord = daginstitusjon? OR tittel-ord = barnehage? OR tittel-ord = familiebarnehage? OR tittel-ord = daghem? OR tittel-ord = førskol? OR tittel-ord = dagt?)

Libris (Betaversionen):

Kun böcker

ÅR:2006 AND land:sw AND (kl:Em-c.01 OR kl:Eab.01 OR förskolan OR daghem OR lekskola OR förskolepedagogik OR familjedaghem)

Forskning.se

Søgt for 2006 samhälle/kultur:

förskola OR daghem OR lekskola OR förskolepedagogik OR familjedaghem

2.4 Screening

Der er, som det fremgår, søgt på en måde, der sikrer, at litteraturen om dagtilbud for 0- 6 årige i Skandinavien findes, men ikke al den fundne litteratur kan være relevant. Alle hits er derfor screenet, dvs. sorteret efter relevans.

Forud for screening er der fjernet dubletter. Den måde, der er søgt på, gør at der må forventes dubletter, men antallet af dubletter er faktisk forbavsende lille.

Selve screeningen er sket som en proces i to faser:

2.4.1 Fase 1: reference-screening

På basis af de uploadede referencer i EPPI-Reviewer er alle ikke-dubletter sorteret i de nedennævnte fire kategorier, jf. tabel 2.2. Alle referencer, der blev angivet at have utilstrækkelige informationer, blev løbende søgt suppleret med *abstract* eller anden information via ekstra søgning. På grund af den relativt ringe datamængde i de referencer, der er til rådighed om skandinavisk litteratur, var dette et betydeligt arbejde. Alt hvad der *sikkert* kunne inkluderes er inkluderet, men også alt der derefter kunne være tvivl om er inkluderet i denne fase.

2.4.2 Fase 2: fuldtekst-screening

På basis af fremskaffelse af den bog eller rapport, som referencen viser hen til, er der foretaget endnu en screening med de samme kriterier.

Det er i øvrigt i forbindelse med screeningen vigtigt at understrege, at rapporter fra evaluering eller fra forsøg ikke er blevet ekskluderet.

I det hele taget er den forskningsmæssige kvalitet eller rapporteringskvalitet ikke en del af inklusion/eksklusionsbeslutningerne.

Begrundelse for eksklusion/inklusion	Begrundelsen ekspliciteret	Antal
Eksklusion: forkert institution	Ikke om (aktiviteter i) dagtilbud for 0-6 årige	41
Eksklusion: forkert dokumenttype	Ikke primær forskning: fx debatlitteratur, lærebøger, policy dokumenter, undersøgelses- metodisk litteratur, eksamensopgaver på niveau under PhD eller Lic.phil.	401
Inklusion	Undersøgelser, evalueringer, rapporter fra forsøgs-og udviklingsarbejder	53
MARKER utilstrækkelig information nu	Referencen giver en beskrivelse, der ikke er tilstrækkelig til at retfærdiggøre inklusion/eksklusion.	0

Tabel 2.2: Oversigt over den samlede screening

2.5 Genbeskrivelse af studier

På basis af en mangeårig erfaring med udarbejdelse af systematiske reviews på uddannelsesområdet, har *EPPI-Centre* ved *Institute of Education, London University*, skabt et alment genbeskrivelsessystem for pædagogisk forskning. Det hedder: *EPPI-Centre data extraction and coding tool for education studies V2.0*. Dette er uden redigering anvendt til alle genbeskrivelser og indgår som en del af den såkaldte EPPI-reviewer.

Der er i EPPI-reviewer foretaget en genbeskrivelse eller dataekstraktion af de 52 tilgængeligt inkluderede undersøgelser, idet et dokument ikke kunne fremskaffes rettidigt.

Genbeskrivelserne (dataekstraktionen) er foretaget af reviewgruppens medlemmer på en måde, hvor en enkelt person har været ansvarlig for specifikke studier. Peer review princippet er, især systematisk i forbindelse med de første genbeskrivelser, anvendt så flere af reviewgruppens medlemmer har haft lejlighed til at se og kommentere allerede foreliggende genbeskrivelser.

Forudsætningen for at skabe overblik over eller syntese på tværs af studier er, at alle studier er genbeskrevet med samme system. Princippet om *tertio comparationis* bringes her i anvendelse. Dvs. at sammenligning mellem to forhold muliggøres

ved anvendelsen/indførelsen af et tredje (fælles) element.

Genbeskrivelse handler om at besvare spørgsmål om studierne på en måde, så relevante data med henblik på komparation ekstraheres.

Systemet er opbygget strukturelt i sektioner, der er underdelt i spørgsmål, der er underdelt i multiple choice svarmuligheder. Der er overalt mulighed for at koble noter og uddybende kommentarer sammen med givne afkrydsningsvar. Indholdsmæssigt dækker systemet en undersøgelsesformål, kontekst, design, metode, resultater, forsknings- og rapporteringskvalitet.

Hovedparten af spørgsmålene er rettet mod forskning af mere kvantitativ art, men der er også spørgsmål rettet mod kvalitativ forskning.

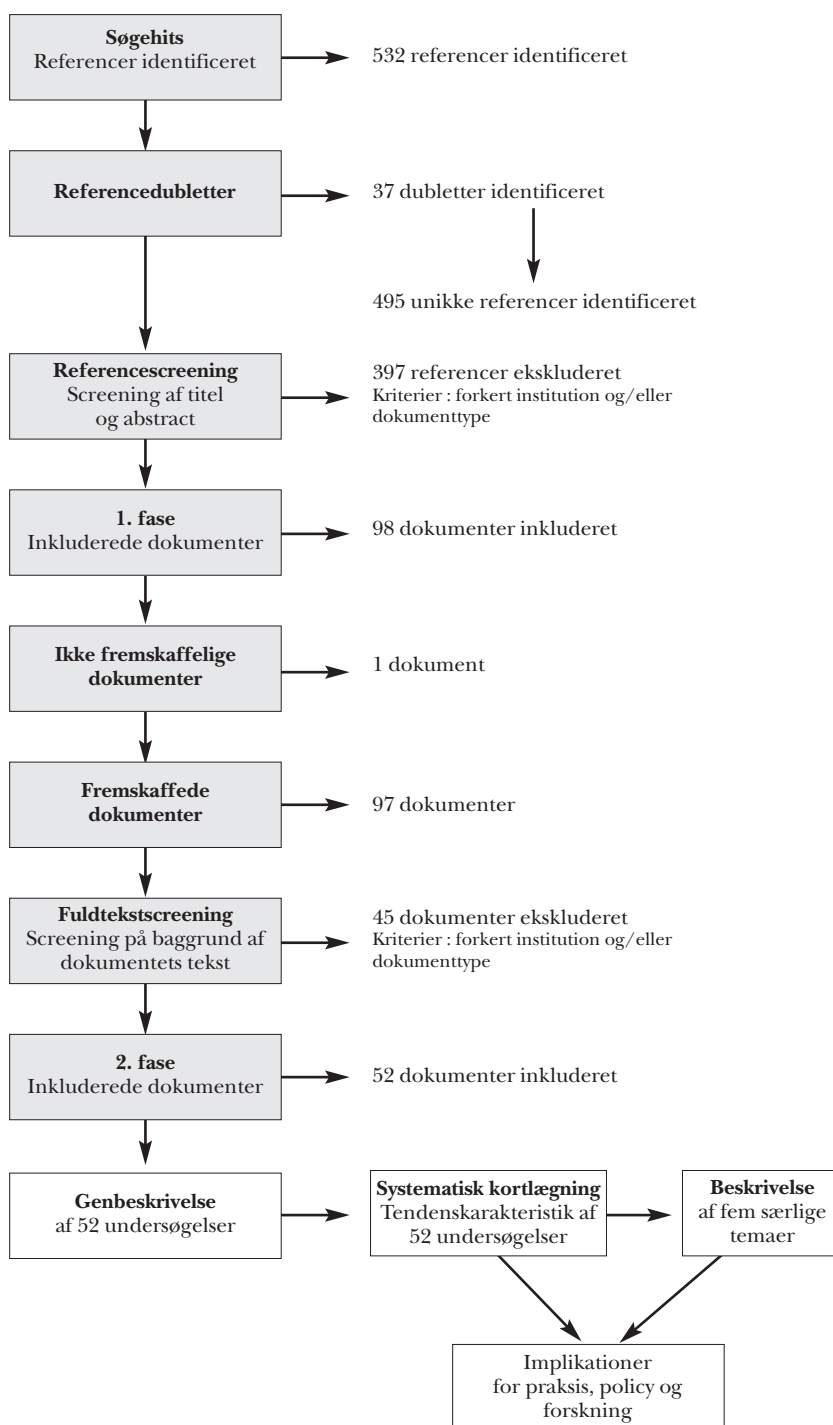
I overensstemmelse med traditionen inden for systematiske review vedrører en hel del spørgsmål intervention. Sammenholdes dette med, at reviewets indholdsmæssige side ikke rammes tilstrækkelig præcist med EPPI-reviewerens almene system, er der til denne forskningsmapping udviklet og anvendt et kortfattet review-specifikt genbeskrivelsessystem. Det er strukturelt opbygget på samme måde som EPPI-reviewerens system og dækker følgende: Aktører, pædagogiske aktiviteter, institution, institution i samfundet, alder. Genbeskrivelserne er meget omfattende (650 sider). Et eksempel på en genbeskrivelse findes i Appendiks 1.

I reviewgruppen og i Clearinghouse har vi indset, at det i det videre arbejde med feltet sandsynligvis bliver nødvendigt at videreudvikle det reviewspecifikke genbeskrivelsessystem, så bl.a. også udvidede forskningsmetodiske aspekter indgår.

På baggrund af reviewgruppens genbeskrivelser foretaget i EPPI-reviewerens almen og review-specifikke system og under anvendelse af systemets søge-, rapport- og analysefaciliteter, har reviewgruppen foretaget en *forskningskortlægning og forskervurdering af skandinavisk forskning i året 2006 i institutioner for de 0-6 årige (førskolen)*.

2.6 Samlet oversigt over reviewprocessen

I figur 2.1 på følgende side gengives grafisk vejen *fra søgning til forskningskortlægning og forskervurdering*. Figuren angiver også, hvilke delprocesser Clearinghouse primært har vareta-

Figur 2.1: Filttering af referencer fra søgning til kortlægning

get – bokse gengivet med grå baggrund – og hvilke delprocesser reviewgruppen primært har ansvaret for – bokse gengivet med hvid baggrund.

3 Forsknings- kortlægning og forskervurdering

I dette kapitel gengives resultatet af reviewgruppens arbejde med genbeskrivelserne af de 52 undersøgelser, der er fundet inden for forskningsmappingsens område. Det er kortlægningens intention, at alle relevante og forskningsmæssigt kvalificerede undersøgelser, der er afrapporteret i året 2006 i de skandinaviske lande: Danmark, Norge og Sverige, indgår heri.

De 52 kortlagte har følgende fordeling af publikationsprog: 20 svenske, 17 danske, 13 norske. Videre var to bidrag fra Sverige skrevet på engelsk. Tilsammen fortæller det om det analyserede materialet, at 22 bidrag kommer fra Sverige, 17 fra Danmark og 13 fra Norge. Antal publikationer repræsenteret i denne kortlægning, som kun vedrører ét år og således ikke bør anses som repræsentativ for forskningen på dette område i almindelighed, svarer omtrent i relativt omfang til de tre landets populationsstørrelser (henholdsvis 9,1 mil. (S), 5,5 mil. (DK) og 4,8 mil. (N) indbyggere). Tager man imidlertid hensyn til, at der blandt de norske undersøgelser er en serie på seks delrapporter, som vedrører et og samme studie, så reduceres antallet af norske bidrag til 8. Det er mindre end det antal, man bør forvente ud fra befolkningstallet.

Reviewgruppens kortlægning og forskervurdering er organiseret i tre hovedafsnit. De to første hovedafsnit indeholder forskningsmappingen. Det første afsnit er en tendenskarakteristik af alle relevante og forskningsmæssigt kvalificerede undersøgelser. Dette afsnit udgør derfor den systematiske kortlægning. Det andet hovedafsnit, der udgør rapportens kapitel 4, behandler særlige temaer, herunder interessante cases. Det bygger på det første afsnit og giver ved den indholdsmæssige tematisering et indtryk af, hvad der forskes i og hvordan. Det tredje hovedafsnit, der udgør rapportens kapitel 5, forsøger på baggrund af de to forudgående kapitler at uddrage nogle implikationer og drage nogle konklusioner,

der er af interesse for henholdsvis policy, praksis og forskning på området.

Reviewgruppen ønsker at gøre opmærksom på, at denne forskningskortlægning og forskervurdering foretages inden for rammerne af en pilotundersøgelse. Der bør derfor ikke drages for håndfaste konsekvenser ud fra de her fremanalyserede data.

3.1 De kortlagte undersøgelser overordnede hensigt og formål

For 49 af de 52 undersøgelser (94 %) blev det slået fast, at der findes en *eksplicit målformulering*. Kun for en af undersøgelserne er det ikke tilfældet (Helgesen & Høgskolen i Finnmark, 2006). Der mangler således information for to (4 %) af undersøgelserne. Dette resultat er ikke videre overraskende, fordi en klar målformulering eller problemstilling er et af kriterierne for at inkludere undersøgelserne i kortlægningen.

Når det gælder den indholdsmæssige orientering af undersøgelsernes hensigt og formål, synes det vanskeligt at identificere entydige mønstre. Man kan påstå, at *kvaliteten af den pædagogiske virksomhed i bred forstand* er et perspektiv, som kan gøres gældende for et stort flertal af studierne. At frembringe *forskningsbaseret viden, som på en eller anden måde bidrager til at styrke den pædagogiske virksomhed i institutioner for børn under seks år* kan siges at være en hensigt for flertallet af studierne. I den forbindelse er det i øjenfaldende, at *et flertal af studier er orienteret mod personalet og der sigtes i mange tilfælde på kompetenceøgning og udvikling*. Også en del studier med *fokus på ledelse og organisatoriske forhold* peger i denne retning.

Ser man videre på den grundlæggende orientering af studiernes formål, så tilbyder det anvendte EPPI-system fem kategorier: *Beskrivelse*, *Undersøgelse af sammenhænge*, spørgsmål om *“Hvad virker?”*, *Metodeudvikling* og *Forskningsoversigt/syntetiserende forskning*. Tabel 3.1 giver en oversigt over, hvordan de 52 undersøgelser fordeler sig over disse kategorier (en undersøgelse kan være kodet i forhold til flere kategorier):

Tabellen viser at nær ved to-tredje del af studierne (62 %) også havde et beskrivende formål. Deraf havde 11 studier (21 %) udelukkende et beskrivende formål, dvs. ingen anden for-

Svarkategori	Antal publikationer totalt ¹⁾	Antal publikationer kun kodet i én svarkategori ²⁾
Beskrivelse	32	11
Udforskning af relationer	23	8
Hvad virker?	14	6
Metodeudvikling	5	0
Forskningsoversigt/syntetiserende forskning	2	2

- 1) Det totale antal publikationer som falder ind under den respektive kategori enten udelukkende kodet i denne kategori eller kodet flere gange, altså i kombination med andre kategorier.
- 2) Tallene angiver hvor mange publikationer der udelukkende er kodet i den ene svarkategori (kun én kodning på spørgsmålet om studiets formål).

Table 3.1: Fordeling på fem reviewspecifikke kategorier

målskategori blev brugt på disse studier. 23 eller 44 % af studierne havde en undersøgelse af sammenhænge som overordnet mål, for otte eller 15 % af disse var dette kodet som eneste formål. Spørgsmålet om “Hvad virker?” var 14 studier (27 %) optaget af, deriblandt seks (12 %) alene optaget af dette overordnede spørgsmål.

Metodeudvikling og *Forskningsoversigt/syntetiserende forskning* var med henholdsvis 10 % og 4 % af studierne lavest repræsenteret. Dette resultat tyder på, at den skandinaviske forskningsinteresse i overvejende grad retter sig mod en beskrivelse af førskolens virksomhed og betingelser med en vis, dog tydelig mindre interesse for relationer mellem forhold relevant for førskolesektoren. Det er måske værd at henvise til, at kategorien “Hvad virker?” er blevet tolket på en relativ bred måde. Det er ikke kun interventionsstudier eller rene effekt-evalueringer, som indgår her, men også kvalitative eller beskrivende analyser som sigter mod virkninger og virkningssammenhænge. Det skal senere i afsnit 3.1.7 vises, at man kun i et mindre antal studier faktisk forsøger at vurdere program- eller interventionseffekter. Her finder man kun syv undersøgelser, og det svarer til halvt så mange studier end dem, som er kodet som “Hvad virker?”.

I 42 af publikationerne (ca. 81 %) eksplicit og i seks (12 %) implicit finder man formuleringer af forskningsspørgsmål og hypoteser, mens sådanne formuleringer alene mangler i to (4 %) af undersøgelserne. Et betydeligt flertal af stu-

dierne (ca. 80 %) vurderes til at være i tilstrækkelig grad relateret til eksisterende empirisk eller teoretisk forskning.

Formålsformuleringerne i de kortlagte undersøgelser tyder på, at hverken omsorg eller leg står særlig centralt. Med få undtagelser nævnes disse begreber heller ikke i de overordnede målformuleringer: I målformuleringerne i otte undersøgelser (15 %) finder man legebegrebet og i kun to undersøgelser (4 %) nævnes omsorg. Her er ikke medregnet fire undersøgelser, hvor det engelske begreb for omsorg ('care') bruges i formålsformuleringen, men kun som del af navnet på institutionstypen (fx *day-care centres*).

Noget lignende kan siges om læringsbegrebet rettet mod børn, som kun sjældent fremstår som en del af formålsformuleringerne. Kun seks (12 %) af reviewets genbeskrivelse af hensigten med undersøgelserne indeholder begrebet læring. I forbindelse med læringsbegrebet kan det være af interesse at vurdere, i hvilken grad curriculære emneområder bliver taget op i undersøgelserne.

Svarkategori	Antal studier
General	7
Cross-curricular	6
Vocational	4 ¹⁾
Citizenship	3
Literacy – first languages	3
Environment	2
Physical Education	2
Mathematics	1
Physical Social Education	1
Science	1
Other ²⁾	10

(N=52 undersøgelser; flere kodninger pr. undersøgelse er mulig).
Svarkategorier fra EPPI-reviewer.

- 1) Når det gælder kategorien *Erhvervsrettet uddannelse* tyder kodningen på, at det sandsynligvis drejer sig om undersøgelser, som rettes mod personalet, og man må derfor vurdere om uddannelse af personalet bør føres op under spørgsmålet om curriculumområder.
- 2) "Other" er i de fleste tilfælde ikke specificeret: to ganger nævnes mad og sundhed og en gang leg.

Table 3.2: Læreplansområder undersøgelserne er relateret til

Det er først og fremmest generelle (7) (Bågøe Nielsen, 2006; Jespersen & Socialforskningsinstituttet, 2006; Johansson & Pramling Samuelsson, 2006; Lunneblad, 2006; Rosenqvist, 2006; Schultz Jørgensen, 2006; Tireli, 2006) og tværfaglige (6) emner (Brodin & Lindstrand, 2006; Brus, 2006; Jansen & Høgskolen i Vestfold, 2006; Jansen *et al.*, 2006; Svedin, 2006; Ødegaard & Høgskolen i Bergen, 2006), erhvervsrettet uddannelse (4), (Gulbrandsen, Høgskolen i Vestfold, Moser, Høgskolen i Vestfold, Pettersvold, Høgskolen i Vestfold, Vintervold & Høgskolen i Vestfold, 2006; Moser, Høgskolen i Vestfold, Jansen, Høgskolen i Vestfold, Pettersvold & Høgskolen i Vestfold, 2006; Moser, Høgskolen i Vestfold, Jansen, Høgskolen i Vestfold, Pettersvold, Høgskolen i Vestfold, Aanderaa & Høgs medborgerskab (3) (Gannerud & Rönnerman, 2006; Helgesen & Høgskolen i Finnmark, 2006; Ødegaard & Høgskolen i Bergen, 2006) samt læse-/skrivedygtighed (3) (Björk-Willén, 2006; Johansson & Pramling Samuelsson, 2006; Thorell, 2006), som tages op i nogle af undersøgelseerne.

Der er 26 undersøgelser, som ikke viser nogen direkte tilknytning til læreplanområder. Tager man i tillæg de undersøgelser med, som blev kodet som udelukkende *vocational* (4), så bliver det til så mange som 30 studier, altså knapt 58 % af de kortlagte undersøgelser, som ikke har nogen direkte forbindelse til læreplanområder. Det er vanskeligt at afgøre, om dette resultat har med den skandinaviske helheds og tværfaglige tilnærmelse til førskolepædagogikken at gøre – i så fald skulle man nok have forventet flere registreringer under *cross-curricular* og *general* – eller om det er et generelt udtryk for en lavere prioritering af curriculære emner i forskningen.

Helt fundamentale begreber i førskolepædagogikken, omsorg, leg og læring, kan således på grundlag af det givne siges ikke at have en særlig fremtrædende position i de kortlagte undersøgelses målformuleringer. Dette billede forandrer sig imidlertid, når der tages hensyn til andre elementer i de analyserede studier (jf. afsnit 3.2.1: Leg, læring og omsorg – læreplaner).

3.2 Pædagogisk virksomhed

Ser vi på hvilke aspekter eller momenter ved den pædagogiske virksomhed i institutionerne undersøgelserne lægger særlig vægt, får vi følgende fordeling, jf. tabel 3.3.:

Svarkategori	Antal studier (frekvens)	Andel studier (procent)
Vurdering, evaluering, kvalitetssikring og -udvikling	23	44 %
Grundlæggende værdier og etik	16	31 %
Indhold	13	25 %
Metoder og arbejdsmåder	10	19 %
Arbejd med/baseret på styringsdokumenter (børnehavelov; læreplan; etc.)	5	10 %
Hensigt og mål	4	8 %

(N=52 undersøgelser; flere kodninger pr. undersøgelse er mulig). Svarkategorier fra Review specific keyword guideline.

Tabel 3.3: Træk ved den pædagogiske virksomhed som blev belyst gennem undersøgelserne

I et pædagogisk perspektiv fremstår vurdering, evaluering, kvalitetssikring som de mest karakteristiske træk ved mange af undersøgelserne (44 %) fulgt af grundlæggende værdier og etik som næsthøypigst (31 %) belyst eller behandlet. Indholdet og metoder/arbejdsmåder fokuseres der på i henholdsvis en fjerdedel og en femtedel af studierne, mens offentlige styringsdokumenter og mål kun tages op i 10 % af undersøgelserne.

Når man tager hensyn til, at 2006 er det år, hvor en ny børnehavelov og rammeplan i børnehaven træder i kraft i Norge, og at man i Danmark allerede har indført noget lignende i 2004, så er det overraskende, at disse to kategorier ligger sidst på listen. Man kunne evt. have forventet noget mere forskningsaktivitet i forhold til disse to kategorier. Regner man indholdet og metoder/arbejdsmåder som to kategorier med stærk affinitet til didaktikken, altså de forskningsfelter, som måske er de mest nyttige for personalet i institutionerne, er det interessant at konstatere, at vurdering og kvalitetssikring samt værdier og etik i sammenligning hermed er repræsenteret i betydeligt højere grad i de kortlagte studier.

3.3 Institution

Den følgende tabel 3.4 giver en oversigt over, hvilke aspekter ved børnehaven som social institution/organisation der som forskningsfelt bliver taget op i undersøgelserne.

Svarkategori	Antal studier totalt (frekvens)	Andel studier totalt (procent)	Antal studier som kun er kodet i denne kategori
Relationer og kommunikation	23	44 %	9
Lærende organisation	18	35 %	8
Inklusion/eksklusion	10	19 %	0
Social system	9	17 %	1
Ledelse og organisation	9	17 %	2
Fysisk miljø	6	12 %	4
Kategorien kan ikke anvendes	6	12 %	-

(N=52 undersøgelser; flere kodninger pr. undersøgelse er mulig). Svarkategorier fra Review specific keyword guideline.

Table 3.4: *Aspekter ved børnehaven som social institution/organisation som indgår i undersøgelsen*

Undersøgelserne viser, at det er almindeligt at anlægge et socialt perspektiv i forskningen på eller i førskoleinstitutionerne. For seks af studierne var dette spørgsmål ikke anvendt. Og da der mangler kodning for en undersøgelse, betyder det, at 46 af publikationerne på en eller anden måde kan relateres til en eller flere af disse institutionsorienterede kategorier. Relationer og kommunikation samt førskoleinstitution som lærende institution er de mest fremtrædende kategorier.

Det bør også bemærkes, at vigtige aspekter som inklusion/eksklusion, ledelse og organisation og fysisk miljø kun berøres i mellem henholdsvis 12 % og 19 % af undersøgelserne.

3.4 Børnehaven og samfundet

Når der ses nærmere på, hvilke aspekter udenfor selve institutionen undersøgelseerne behandler, altså på hvilke forhold som sætter institutionerne i et bredere samfundsmæssigt perspektiv, finder man følgende, jf. tabel 3.5.

Det viser sig, at der i en række af de kortlagte undersøgelser lægges vægt på et samfundsperspektiv, selv om det ikke i alle tilfælde fremstår som studiets hovedfokus. Undersøgelsesresultaterne, som blev genereret i forhold til mere nære, børnehavinterne problemstillinger, vurderes og drøftes gerne i et samfundsperspektiv, særlig på baggrund af den opfattede stilling institutionen har i samfundet. Samtidig er det noget overraskende, at næsten halvdelen af undersøgelserne tilsyneladende ikke lægger nogen større vægt på samfundsperspektivet. Det kan desuden nævnes, at kun få arbejder lægger specielt vægt på historiske og kulturelle perspektiver, nemlig tre studier om henholdsvis køn og etnicitet (Björk-Willén, 2006; Bågøe Nielsen, 2006; Tireli, 2006).

Svarkategori	Antal studier totalt (frekvens)	Andel studier totalt (procent)	Antal studier som kun er kodet i denne kategori
Institutionernes position i samfundet	15	29 %	12
Politisk og økonomisk baggrund og kontekst	12	23 %	11
Historiske og kulturelle betingelser og kontekster	3	6 %	1
Kategorien kan ikke anvendes	25	48 %	-

(N=52 undersøgelser; flere kodninger pr. undersøgelse er mulig). Svarkategorier fra Review specific keyword guideline.

Tabel 3.5: Børnehaven i et samfundsperspektiv

3.5 Aktører, undersøgelsesgruppe

Når det gælder spørgsmålet om, hvilke aktører der undersøges, viser der sig følgende billede for de 52 undersøgelses vedkommende:

Svarkategori (frekvens)	Antal studier
Personale 1: i institutionerne	39
Børn	25
Forældre/foresatte	11
Personale 2: "Rundt om" institutionerne (administration og forvaltning, kommunale, regionale og statslige myndigheder, fagforeningsrepræsentanter, politikere, konsulenter, etc.)	9
Ikke nærmere specificeret eller andre aktører	3

(N=52 undersøgelser; flere kodninger pr. undersøgelse er mulig).
Svarkategorier fra Review specific keyword guideline.

Tabel 3.6: *Undersøgellesgruppe eller hovedaktører som undersøgelserne er rettet mod*

Trejerdedel af studierne havde personalegruppen i institutionerne som centrale aktører, mens kun godt en tredjedel (også) retter sig mod børn. Kun i tre af de kortlagte undersøgelser fokuseres der udelukkende på børn og ikke på nogen af de andre grupper. Den hyppigste kombination er for øvrigt mellem *Personale 1*, der her og i det følgende betyder "pædagoger og pædagogmedhjælpere, dvs. de som til daglig har deres omgang og kontakt med børnene", og børn og ingen anden persongruppe, jf. Appendix 1, DEC 3 Review specific keyword guideline, s. 77. Denne kobling forekommer ni gange, altså i 17 % af studierne. Forældrene indgår i tre af studierne sammen med personalegruppe 1, mens de i yderligere fire studier indgår sammen med personale og børn. Forældre/pårørende udgør alene i to af studierne undersøgelsesgruppen. Det er værd at bemærke, at i de førskoleorienterede studier fra 2006, som indgår i denne kortlægning, er forskningsinteressen overvejende på personalegruppen i institutionerne. Næsten dobbelt så mange studier har *Personale 1* som undersøgelsesgruppe sammenlignet med de studier, hvor børn indgår. Man kunne have forventet en større interesse for børn som "studieobjekter".

Det kan endvidere noteres, at der kun er fire undersøgelser som udelukkende retter sig mod børn under 3 år (Jespersen & Socialforskningsinstituttet, 2006; Lissau *et al.*, 2006; Reinhold & Kirkeby, 2006; Schultz Jørgensen, 2006), mens

der i fire undersøgelser inkluderes børn med et aldersspænd fra 0-6 år (Brodin & Lindstrand, 2006; Glavind, 2006; Gundelach *et al.*, 2006; Sloth *et al.*, 2006), i fire studier 1-5 år (Lunneblad, 2006; Mörk *et al.*, 2006; Sivertsen & Høgskolen i Tromsø, 2006; Skolverket, 2006), i syv studier 3-5 år (Björk-Willén, 2006; Brus, 2006; Karlsson, 2006; Thulin, 2006) og i yderligere fem studier 3-6 år (Afshari & Reinhold, 2006; Helgesen & Høgskolen i Finnmark, 2006; Johansson & Pramling Samuelsson, 2006; Karlsson, 2006; Thulin, 2006) et studie (2 %) fra 0-5 år (Gulbrandsen, 2006). Dette indikerer, at de 0-3 årige får relativ lille eksplicit opmærksomhed i de kortlagte studier.

3.6 Forskningsdesign

De inkluderede 52 undersøgelser blev kategoriseret i forhold til forskningsdesign, og der fremkom følgende fordeling af studierne i forhold til EPPI-reviewerens kategorisystem.

Svarkategori	Antal studier
Ethnography*	20
Cross-sectional study	11
Case study	11
Document study	9
Views study	5
Action research*	5
One group post-test only*	2
Systematic review	2
Other review (non systematic)	2
Secondary data analysis	2
One group pre-post test*	1
Cohort study*	1
Case-control study*	1
Random experiment with random allocation to groups*	0
Experiment with non-random allocation to groups*	0

(N=52 undersøgelser; flere kodninger pr. undersøgelse er mulig).
Designs markeret med * kan principielt indeholde en interventionskomponent. Svarkategorier fra EPPI-reviewer.

Table 3.7: *Forskningsdesign*

De studier, der indgår i denne analyse, er for de flestes vedkommende baseret på anvendelsen af kvalitative metoder (etnografiske metode: 20, casestudier: 11) mens noget færre bruger kvantitative metoder (cross sectional spørgeskema: 11) eller studier af foreliggende materiale (documents: 9).

3.6.1 Interventions- eller programevalueringer

I udgangspunktet kunne 30 studier indeholde en interventionsdel. I det anvendte kortlægningsværktøj findes der imidlertid ingen spørgsmål, som fokuserer direkte på dette aspekt. For at opnå en oversigt over, hvor stor en andel af undersøgelserne, der kan kategoriseres som interventionsstudier, blev der anvendt et andet spørgsmål i EPPI-analyseskemaet, nemlig om et eventuelt interventionsprogram har et formelt navn. Det viser sig, at kun syv af de inkluderede 52 undersøgelser (14 %) blev kodet i en af de relevante svarkategorier (Børresen *et al.*, 2006; Glavind, 2006; Jansen & Høgskolen i Vestfold, 2006; Jørgensen, 2006; Pajuluoma & Sporrang, 2006; Rosenqvist, 2006; Wetso, 2006), der således repræsenterer antal interventionsstudier. Ingen af disse har et klassisk design med sammenligning af interventions- og kontrolgruppe. Der er heller ingen studier, der er longitudinelle, hvor udviklingen på et givet område følges i en population over længere tid. Fire af disse undersøgelser kommer fra Sverige, to fra Norge og en fra Danmark. 38 af studierne (73 %) blev kodet på en sådan måde, at man kan gå ud fra, at de definitivt ikke falder ind under kategorien program eller interventionsstudie. Det forbliver uklart, hvad der gælder for de resterende otte studier (15 %), som ikke blev kodet i forhold til spørgsmålet, om en evt. intervention eller et program har et konkret navn.

På baggrund af, at kun syv af de kortlagte publikationer bygger på studier, hvor der indgår en intervention, kan man være tilbøjelig til at konkludere, at denne type undersøgelser ikke har særlig stor udbredelse i Skandinavien. Dette kan virke noget overraskende, fordi et nationalt pædagogisk tilbud til børn under 6-år bygger på et konkretiseret samfundsopdrag, som kommer til udtryk i lovgivningen og i de respektive nationale planer i de tre lande. Planerne definerer i forskellig grad mål, indhold og arbejdsmåder for institutionernes virksomhed som et udtryk for institutionernes samfundsopgave. I hvilken grad denne samfundsopgave bli-

ver indfriet, indholdet og arbejdsmåderne anvendt og målene nået, kunne man forvente i større grad var genstand for videnskabelige undersøgelser med et design, som svarer til programevaluering eller interventionsstudier.

Spørgsmålet, hvorfor der ikke er flere interventions- eller programevalueringer, kan evt. finde sit svar i det specifikke skandinaviske værdisyn vedrørende børn under skolealderen og ikke mindst i holdningen til børneforskning. I alle tre lande råder der stor skepsis med hensyn til resultatmålinger på individniveau i førskolealderen, og programevalueringer eller interventionsstudier vil som regel indebære et sådant individuelt målingselement. Helt generelt er det således, at interventionsforskning ikke har haft særlig stor udbredelse i den nyeste pædagogiske forskning i Skandinavien.

3.7 Forskningsmetode

Det er tydeligt, at den kvalitative metode er meget fremherskende indenfor de nordiske lande på dette område.

En nærmere gennemgang af de kvantitative studier viser desuden, at resultaterne af disse nærmest udelukkende har deskriptiv karakter. Der er således tale om afrapporteringer, der viser fordelingen af respondenternes svar på de spørgsmålskategorier, der indgår i spørgeskemaet. Og der er ikke tale om en opdeling af de variable, der indgår i spørgeskemaet i forklarende og forklarede variable, hvilket ellers er et ofte anvendt design i kvantitativt baserede spørgeskemaundersøgelser.

Dokumentationen af de anvendte forskningsmetoder og designs er gennemgående tilstede. Der er således tale om, at det overvejende flertal af studierne gør rede for hvordan de datamæssige oplysninger, der indgår i studiet, er indsamlet (eksplicit: 36, implicit: 3). Ligeledes forholder hovedparten af studierne (47) sig til, hvordan de anvendte metoder og design er rimelige i forhold til undersøgelsens formål, og af disse giver næsten alle (45) en redegørelse for sammenhængen mellem det forskningsmæssige spørgsmål og det anvendte design.

Kvaliteten af dokumentation af studiets data og analyser kunne dog for nogle studiers vedkommende have været bedre. Mens flertallet af studierne (32) har en beskrivelse af

deres *sample*, så er der en vis del (18), der ikke har dette – og det samme gør sig gældende vedrørende en beskrivelse af den analyse, der gennemføres, hvor flertallet (32) har en beskrivelse af, hvordan analysen udføres, mens en vis del (14) ikke har en sådan beskrivelse. Det betyder, at vurderingen er, at mange af studierne (33) kunne reproduceres af andre forskere baseret på de oplysninger, der gives i det foreliggende materiale, men også at en vis del (18) ikke kan repliceres på det foreliggende grundlag. For hovedparten af studierne (29) er det vurderingen, at det på baggrund af de oplysninger, der gives i studiet kan udelukkes, at der er tale om en selektiv afrapportering.

3.8 Bestemmelse af undersøgelsesernes formål, finansiering og tidspunktet for gennemførelse

Undersøger man, hvem der har taget initiativet i forbindelse med udformningen af målet eller indholdet af undersøgelserne, viser det sig, at forskerne repræsenterer den største gruppe (48 %), fulgt af det pædagogiske personale (17 %) og opdragsgiverne (14 %). For 29 % af studierne er dette ikke oplyst.

For i alt 31 studier (60 %) oplyses finansieringsmåde (24 eksplicit og syv implicit), for 19 undersøgelser (37 %) foreligger der ingen informationer om finansieringen. De finansierende institutioner er ministerier, regionale og lokale myndigheder, offentlige og private forskningsstiftelser og -organisationer, interesseforeninger (fagforeninger) og universiteter (PhD projekter).

I 40 af undersøgelserne (77 %) finder man eksplicitte (66 %) eller implicitte (9 %) informationer om, hvornår de er blevet gennemført, for ni (17 %) mangler disse informationer. I over halvdelen af studierne (ca. 55 %) er empirien blevet genereret i året 2003 eller senere, resten af undersøgelserne blev udført mellem 2000 og 2003, mens tre studier allerede blev påbegyndt i 1990'erne. Af de kortlagte undersøgelser opgiver 38 (ca. 73 %) eksplicit og yderligere tre (ca. 6 %) implicit, hvorfor de er blevet gennemført på dette tidspunkt, i denne specifikke kontekst og med de valgte personer og/eller institutioner.

3.9 Kvalitet: resultater og rapportering

Når vi i det følgende taler om kvalitet i resultater og rapportering, er det væsentligt at understrege, at det alene er indholdet af dokumenterne som er undersøgt, dvs. forskningsrapporteringen. Vi kan ikke udtale os om selve forskningsindsatsen eller om forskningsprocessens kvalitet i hverken dybere eller bredere forstand. De studier, som forskningskortlægningen angår, behandles i det følgende ud fra forskellige perspektiver på kvalitet. Studiernes karakter gør, at ikke alle studier kan bedømmes ud fra alle perspektiver.

Hovedparten af studierne bygger på et empirisk materiale indsamlet af forskerne til brug for en belysning af studiets problemstilling. Men der er kun få studier, der er kvantitative i den forstand, at de bygger på et større datamateriale.

Af rapporteringen af datamaterialet fra de *kvantitative studier*, der er baseret på et større materiale, er deskriptiv. Det vil sige, at der i analyserne præsenteres tabeller, der i relativt simpel form viser fordelingen af respondenternes svar på de svar-kategorier, der indgår i undersøgelsens spørgeskema. Der er således typisk tale om analyser, der giver et overordnet indtryk af hvor stor en andel af populationen, der fx kan være institutioner i en kommune eller kommuner i landet, der har eller ikke har en plan for fx udviklingen af personalets kompetencer eller for samarbejdet mellem forskellige personalegrupper.

En anvendelse af datamaterialet, hvor nogle variable anses for forklarende variable – fx kommunestørrelse, kommunens geografiske placering eller respondenternes alder og køn – og andre for forklarede variable – fx en plan for det ene eller andet eller omfang af personalets indsats eller engagement på et givet område – finder stort set ikke sted.

Der er således, i de tilfælde, hvor der er tale om kvantitative analyser, gennemgående tale om analyser, der får fastslået en variation i en given indsats mellem fx kommuner eller institutioner, men som gennemgående ikke går det skridt videre det er at søge at finde bagvedliggende forklaringer på denne variation.

Den redegørelse for selve datamaterialets beskaffenhed, der må forventes af en videnskabelig undersøgelse, er gennemgående tilstede. Men der er nogle studier og nogle områder af studierne redegørelse, der kunne have indeholdt mere præcise oplysninger.

I langt hovedparten af de kvantitative studier gøres der eksplicit rede for hvorfor det udvalg af personer eller institutioner, der indgår i analysen er udvalgt.

Der er langt flere kvalitative end kvantitative studier. Desuden er der ved såvel design som afrapportering af de kvantitative studier gjort meget lidt ud af at designe og afrapportere materialet på en måde, som kan bidrage til at forklare de variationer i de forhold, som de givne studier undersøger. De kvantitative studier bidrager således primært med oplysninger om fordelingen af svarene på de spørgsmålskategorier, der indgår i undersøgelsens spørgeskema, og ikke med analyser, hvor nogle variable bruges til at forklare variationen i andre variable.

I det følgende behandles alle studier, ikke kun de kvantitative. Det absolutte flertal af studierne har beskrevet den kontekst, de er udført i, på en tilfredsstillende måde (48 af 52). Det samme gælder også for formålene med studierne, der i alle på nær to studier beskrives klart.

I 32 studier beskrives *sampling* og samplingsprincipper klart. To studier mangler en sådan beskrivelse. De resterende 18 er studier, som ikke har et design med *sampling*. Eksempler herpå er dokumentstudier (2), evalueringer (4), samt *case studies* (4).

41 studier indeholder adækvate beskrivelser af de metoder, som er anvendt til indsamling af data. Men det er kun lidt under halvdelen af studierne (20), der har et egentligt metodeafsnit, hvor der gøres eksplicit rede for den analysestrategi, der anvendes på det materiale, der indgår i studiet. De otte studier, som ikke klart har angivet dataindsamlingsmetoder, er indbyrdes ganske forskellige. Det er en noget mindre andel af studierne (36), som tydeligt beskriver den anvendte metode til dataanalyse. De studier, som ikke tydeligt beskriver metodisk tilgang til dataanalyse, er hovedsageligt forskning i form af evaluering, uddannelsesforanstaltninger i højere uddannelse, samt pilotprojekter.

I 33 studier afrapporteres undersøgelserne på en sådan måde, at det skønnes muligt at foretage en replikation af undersøgelserne. Blandt de studier, som ikke kan bedømmes som replicerbare, er der en stor gruppe, som ikke tydeligt angiver en metode for dataindsamling, respektive dataanalyse. I den sidstnævnte gruppe er der bl.a. nogle studier med aktionsforskningskarakter.

Der er ikke mange studier, som klart angiver, hvor deres indsamlede og anvendte data er lagret, og dermed gøre dem tilgængelige for andre forskere (12 af 52). Dette hænger sandsynligvis sammen med, at data ofte er af en kvalitativ natur og derfor ikke naturligt tænkes lagret i database. Studier, der ikke gennemføres i større forskningsmiljøer, forbindes også sjældent med eksplicite lagringsovervejelser.

Når der ses på spørgsmålet om, hvorvidt samtlige aspekter, som indgår i studiets mål og problemstilling rapporteres eller ej, er fordelingen relativ jævn. 29 studier rapporterer ikke alle de aspekter, som studierne sigter mod at undersøge. Der kan ikke påvises nogen forskel mellem den gruppe studier, som ikke redegør for alle spørgsmål i målsætningen og dem, som giver en fuldstændig redegørelse.

37 studier behandler ikke eksplicit etiske overvejelser. De studier, som gør rede for etiske overvejelser, fordeler sig jævnt mellem Norge og Sverige, mens ingen danske studier klart gør rede for etiske overvejelser.

Ud fra EPPI-reviewerens genbeskrivelsessystem fremgår det, at der er god begrundelse for den måde, 47 af studierne er gennemført på, og at der i 45 er valgt et forskningsdesign, der på adækvat måde tillader besvarelse af det forskningsspørgsmål, som er studiets fokus.

30 studier har gjort tilstrækkelige forsøg på at sikre/diskutere reliabiliteten ved håndtering af data og analyse. Blandt de studier, som sikrer reliabilitet på en tilstrækkelig måde, findes både kvantitative og kvalitative undersøgelser.

Spørgsmålet om studiernes behandling af validitet i data og analyse forholder sig stort set som for reliabilitetens vedkommende. Der er lidt flere studier, der enten eksplicit (29) eller implicit (7) gør rede for datamaterialets reliabilitet og validitet i forhold til studiets problemstilling. Der er også en tendens til, at behandlingen af disse to aspekter i et studie hænger sammen. De studier, som på tilstrækkelig vis tager reliabilitet op, tager også validitet op på tilstrækkelig vis. En tilstrækkelig validitetsdiskussion kan findes såvel blandt kvalitativt som kvantitativt orienterede studier.

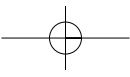
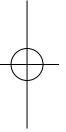
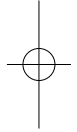
I 39 studier har designet haft en sådan karakter, at der på tilstrækkelig måde kunne korrigeres for fejl/bias. Også her er der studier med både kvalitativt og kvantitativt design, som på tilstrækkelig vis har diskuteret/gennemført sådanne korrektioner.

Vi spørger efter, om de konklusioner, studierne drager, på tilstrækkelig måde kan relateres til studiets resultater er resultatet, at 25 studier har en høj troværdighed, 16 har en medium troværdighed, og at lav troværdighed ses i to studier (der begge er pilotstudier). I ni tilfælde kan dette forhold ikke bedømmes, fordi resultater og konklusioner ikke er adskilt i rapporteringen. I langt hovedparten af studierne forholder man sig således til sammenhængen mellem studiets forskningsmæssige spørgsmål og studiets datamæssige design.

Det samlede billede af kvalitetsbedømmelsen af de kortlagte studier viser, at de fleste studier har god kvalitet med hensyn til resultater og konklusioner. Studier, som vurderes at have god kvalitet hvad angår resultater og konklusioner, tenderer også mod samme bedømmelse i de fleste andre aspekter. Studier vurderet med medium kvalitet har et lignende mønster. Det tyder på en homogenitet, hvor god kvalitet er noget, som angår et studie i sin helhed. Der er i denne henseende ingen klar forskel mellem kvantitative og kvalitative designs.

Det er vurderingen, at studierne gennemgående lever op til normerne for god videnskabelig afrapportering i den forstand, at der gøres rede for indsamlingen af de data, der anvendes, og for disse datas anvendelighed til analysen af studiets forskningsmæssige spørgsmål. Der er en vis variation i denne redegørelse omfang og dybde, men den er gennemgående tilstede.

Af de 52 bedømte studier må *samlet set* 20 anses for at have høj og 26 medium og 6 lav troværdighed.

4 Udvalgte temaer

I dette afsnit behandles tematisk en række af de vigtigste sider ved den kortlagte forskning, idet der alene tages hensyn til studier, hvis forskningsrapporteringskvalitet er blevet vurderet som høj eller medium. Hvor der i det forrige afsnit 3.1 er givet en kortlægning og vurdering af samtlige studier, behandles i dette afsnit 3.2 alene 46 af de 52 studier.

I alt omtales fem temaer. Første tema om “leg, læring og omsorg” omhandler 20 undersøgelser. Det andet tema om “udsathed, sociale forskelle, in/eksklusion og daginstitutionen” berøres i ni undersøgelser. I tredje tema om “pædagoger – profession, fagidentitet, uddannelse/efterskoleuddannelse, udvikling” indgår pædagoger karakteriseret som *personel 1* i 34 studier, mens der i syv studier også indgår andre personalegrupper, betegnet *Personel 2*. Fjerde tema handler om “institutioner og forældre” og vedrører ni studier. Endelig behandler det femte tema spørgsmålet om den rolle, “kvantitative studier” og “interventionstudier” spiller i forhold til det samlede antal kortlagte undersøgelser.

4.1 Leg, læring og omsorg – læreplaner

Omkring 40 % af studierne beskæftiger sig direkte med børns leg og/eller læring og/eller omsorg. Der er dog meget forskel på, om dette foregår med fokus på børnene eller om der primært sættes fokus på at undersøge de professionelles tilgang til det pædagogiske arbejde og udvikling af kompetencer i forhold til disse temaer.

Således er det kun ganske få af studierne, der alene fokuserer på og baserer deres undersøgelse på empirisk materiale bygget op omkring børnenes faktiske handlinger i hverdagen i institutionen. Kun seks studier har et særligt fokus på børnenes konkrete legehåndlinger, indbyrdes relationer og

“forhandlinger” i institutionshverdagen som deres primære studieobjekt (Björk-Willen, 2006, Svedin, 2006, Winther-Lindqvist, 2006, Wetso, 2006, Ødegaard, 2006, Helgesen, 2006). Selv blandt disse beskæftiger de fleste sig med at identificere og begrebssette legens potentiale og betydningen af de voksnes handlinger og interventioner i forhold til at styrke børnenes udvikling, tilegnelse af bestemte kompetencer eller integration i gruppen. Den centrale implikation af dette indfanges ganske godt af et enkelt bidrag, som igennem et historisk anlagt studie af hvordan børn fremstilles og konstrueres i TV-udsendelser og medieproduktioner, viser hvordan der fra 70'erne til i dag kan identificeres et ændret syn på børn, barndom og børns leg, som omtales som et skift *fra* en romantisk barndomsforståelse, hvor leg i sig selv tillagdes betydning og værdi, *til* en forståelse af det kompetente barn, hvor der ikke etableres en modsætning mellem leg *eller* læring, men snarere tales om leg *og* læring (Lindgren, 2006).

Et enkelt studie med primært fokus på børns leg, og som ikke eksplicit inddrager legens lærende betydning og dimension, undersøger ligefrem en af legens u hensigtsmæssige dimensioner, nemlig mobning og social eksklusion (Helgesen, 2006), mens et andet studie lidt i stil med dette ser på, hvorvidt legen i grupper af børn med og uden funktionshandicap kan bidrage til integration af børn med funktionshandicap i legen og dermed i børnegruppen som sådan (Svedin, 2006). Endelig ser et tredje studie på børns evne til i og igennem legen at udnytte deres sproglige kompetencer og skift mellem modersmål og svensk som andetsprog til at forhandle om legens indhold og udvikling (Björk-Willen, 2006). Tre af de øvrige studier, som både har et fokus på leg og læring, er ligeledes eksplicite omkring legens interaktionelle og relationelle karakter. De etablerer i modsætning til den romantisering af barndommen og legen som ovennævnte studie diagnosticerede som fremherskende i 70'erne en eksplicit forståelse af leg og legens dynamik som knyttet til magt og kamp om positioner børnene imellem (Winther-Lindqvist, 2006, Ødegaard, 2006, Johansson & Samuelsson, 2006).

Sammenkoblingen mellem leg og læring er ganske fremherskende i de studier, der overhovedet beskæftiger sig med leg, hvilket drejer sig om halvdelen af studierne i denne gruppe (10). Legen bliver således i de fleste af disse studier eksplicit fremhævet og begrebsat som havende en kon-

struktiv og produktiv betydning i forhold til børns læring. Legen bliver typisk i forlængelse af dette i disse studier fremhævet for sin pædagogiske værdi og betydning frem for at blive diskuteret som havende en værdi i sig selv ud fra børnenes perspektiv. (Wetso, 2006, Johansson & Samuelsson, 2006, Rosenqvist, 2006, Heikkilä, 2006, Thulin, 2006, Gjems, 2006)

Læring er i det hele taget den mest fremherskende dimension i de studier, der behandles i dette afsnit. Af de i alt 20 studier, der behandles i dette afsnit, er det blot fire som ikke eksplicit har fokus på læringsdimensionen. Ud over de tre ovennævnte er et studie optaget af, hvordan der med det større fokus på test og vurderinger af børnene, blandt andet knyttet til læreplaner, etableres nye normaliseringsfordringer, som ikke alene bidrager til social integration, men tillige bidrager til stigmatisering og stereotypificering af børn i en tidlig alder (Lutz, 2006).

For de øvrige studier, der eksplicit inddrager læringsdimensionen, er det gennemgående, at hvad enten de relaterer læring til leg og omsorg eller fokuserer på læring som sådan, så fremhæver de børnenes aktive involvering i egen læreproces og læringens interaktionelle forankring. Der er således flere studier, der eksplicit forsøger at udvikle en forståelse af børns læring knyttet til børn som aktører, og hvor læring ses funderet i sociale interaktioner, kommunikationsprocesser, relationsdannelser og børns aktive deltagelse. Et gennemgående tema i disse studier er på den ene side at etablere et mere dynamisk læringsbegreb (end læring forstået som blot formidling og overføring af viden fra en aktiv lærer til en modtagende lærende), på den anden side at sætte fokus på de voksnes betydning for og udvikling af kompetencer til at varetage denne type af læreprocesser (Wetso, 2006, Brodin & Lindstrand, 2006, Johansson & Pramling, 2006, Rosenqvist, 2006, Heikkilä, 2006, Pajuoloma & Sporrang, 2006, Thorell, 2006, Simonsson, 2006, Thulin, 2006, Gjems, 2006).

Der er med andre ord en stor del af studierne i denne gruppe, som har sit egentlige fokus på udvikling og kvalificering af de voksnes pædagogiske intentioner og initiativer i forhold til børns læring. To af disse studier inddrager for så vidt slet ikke børnene, idet det ene er et studie der evaluerer på hvilke måder og med hvilken grad af positiv vurdering det pædagogiske personale og de kommunalt ansvarlige i Dan-

mark mener at de nationale pædagogiske læreplaner er implementeret i kommunernes og de enkelte institutioners arbejde og hverdag (Sloth, 2006). Det andet studie ser i en norsk sammenhæng på hvordan efter- og videreuddannelses tiltag kan bidrage til at kvalificere de voksne til i højere grad at være opmærksomme på børns deltagelse og aktive medvirken i deres daglige læreprocesser knyttet til de nationale læreplaner (Jansen, 2006).

Fire af studierne, som definerer sig selv som aktionsforskning, følgeforskning i forhold til pædagogisk udviklingsarbejde eller som en kombination af forskning og pædagogisk udviklingsarbejde, er optaget af konkret at se på børnenes faktiske handlinger i hverdagen og ikke mindst i de aktiviteter, hvor de professionelle intenderer at etablere læring. Ved på samme tid at etablere empirisk materiale om børnenes faktiske handlinger og de voksnes forståelse af børnenes læring i de pædagogisk tilrettelagte aktiviteter, bidrager disse studier til at skabe indsigt i, hvordan de voksne på hensigtsmæssige måder kan gribe organiseringen af børns læring an, således at man bevidst arbejder ud fra en læringsforståelse, der forsøger at kombinere og fastholde den indre sammenhæng mellem læring, leg og omsorg. *Leg og læring* eller *legende læring* er en af de centrale forståelsesformer i disse studier (Johansson & Samuelsson, 2006, Rosenqvist, 2006, Pajuluoma & Sporrang, 2006, Wetso, 2006).

Endelig er der en gruppe af studier (5) der sætter fokus på læring i relation til mere afgrænsede curriculære temaer eller emner. Børns fysiske udfoldelse og kropsbevidsthed (Brodin & Lindstrand, 2006), børns (sunde) madvaner (Lissau, m.fl., 2006), tilegnelse af gode læsevaner (Simonsson, 2006, Thorell, 2006) og forståelse af naturvidenskabelige fænomener (Thulin, 2006) er de temaer der behandles i disse studier.

Generelt er det interessant, at tendensen i denne gruppe af studier er et langt større fokus på børns læring som samlet orienteringspunkt end på fx børns leg eller omsorg for børn som det centrale.

Samtidig er studierne i denne gruppe, på nær ganske få, etnografisk inspirerede studier, hvor det er hverdagen i de enkelte institutioner, der er i fokus. Der er kun ganske få studier i denne gruppe, der eksplicit relaterer læring med tilstedeværelsen – eller den aktuelle implementering – af natio-

nale pædagogiske læreplaner. Læring som central kategori i forskningen inden for daginstitutionsfeltet synes således at have fået en slags “naturaliseret” status. Samtidig er der i mange af studierne et vældigt fokus på dels at komme til en mere kvalificeret forståelse af hvad læring er, hvordan den foregår og hvordan børn kan ses som aktive og interagerende i læringsprocessen, dels – og ikke mindst – på hvordan man pædagogisk kan tilrettelægge aktiviteter, så læring optimeres.

4.2 Udsathed, sociale forskelle, in/eksklusion og daginstitutionen

Sammenlagt er der ni studier som vurderes til på en eller anden måde at berøre problematikker vedrørende daginstitutioner og udsatte børn, og beslægtede begreber som samlet set handler om samfundsmæssige problematikker om udsathed og daginstitutioners rolle i den sammenhæng. Studierne fordeler sig mellem de nordiske lande på følgende måde: seks svenske studier, to danske og et norsk studie. Karakteren af studierne er forskellig og tre kategorier har vist sig: 1) socialt udsatte børn – en samfundsmæssig problemstilling, 2) udsatte børn ud fra et mere individorienteret psykologisk perspektiv og 3) studier om in/eksklusion. De tre kategorier uddybes nedenfor gennem eksemplificeringer. Det skal understreges at eksemplerne tjener til både identifikation og uddybning af tendenserne, og udgør som helhed en udtømmende men ultrakort opsamling over studierne, der er identificeret inden for emneområdet.

4.2.1 Socialt udsatte børn, en samfundsmæssig problemstilling

Et enkelt studie fokuserer på *daginstitutioners muligheder for at “gøre en forskel”* i forhold til hele problematikken om socialt udsathed (Jespersen, 2006). Studiet undersøger danske og internationale initiativer og pædagogisk praksis i relation til at modarbejde social ulighed og mekanismer, der leder til eksklusion/marginalisering. Studiet belyser i den sammenhæng effekter af konkrete initiativer, der har som mål at gøre en forskel for udsatte børn. Studiet påviser et fravær af viden om, hvordan danske daginstitutioner kan påvirke udsatte børn i en bedre retning, mens studiet påviser, at indsætter i

USA især har vist, at mere systematiske indsatser kan have positive effekter. Studiet fremhæver endvidere, at der er behov for at tage nye pædagogiske initiativer i en dansk kontekst og effekter af sådanne specifikke initiativer efterlyses af forskerne bag studiet.

Dernæst er der fundet studier, som berører *etnicitet* som en særlig tematik i forbindelse med udsathed i daginstitutionslivet. Et eksempel er et studie, der har fokus på, hvordan etniske minoritetsfamilier og børn er repræsenteret, og hvordan de behandles i daginstitutionens daglige arbejde (Tireli, 2006). Men også hvordan daginstitutioners håndtering af etnicitet knytter sig til den samlede håndtering af etnicitet på forskellige niveauer, i den samfundsmæssige diskurs, i lokale og kommunale diskurser, og hvordan diskursen legitimerer bestemte typer intervention. Et studie ser på leg og læring i en multilingvistisk daginstitutionskontekst og ser multimodal kommunikation som ressource og udsatte børns anderledeshed ses således ikke som et problem eller mangel (Björk-Willen, 2006). Endelig ses et eksempel på et studie, der belyser den multikulturelle daginstitution i lyset af daginstitutionens muligheder for at skabe lige muligheder for alle. Det slående resultat i dette sidstnævnte studie er, hvor svært det er for det pædagogiske personale at arbejde med forskelle (*diversity*) og måske derfor gøres forskelle ifølge forskeren usynlige i hverdagen (Lunneblad, 2006). Forskeren bag studiet diskuterer det fænomen, at pædagogerne ikke er rustede til at arbejde med, forstå eller forholde sig konstruktivt til forskelle og ser i den sammenhæng tendenser til, at fænomener som fordomme overfor de udsatte grupper, diskrimination og/eller måske racisme kommer til at træde i stedet for viden og handlemuligheder. Forskeren anlægger et kritisk syn på institutionerne arbejde med/eller mangel på samme og derved kan studiet også identificeres inden for tematikken, som eksemplificeret i afsnit 3.2.2.3 – om sociale forskelle og de ofte dertil knyttede eksklusionsmekanismer.

4.2.2 Udsatte børn ud fra et mere individorienteret pædagogisk-psykologisk perspektiv

Et studie undersøger, hvordan strategier for at kombinere interaktion og leg i spontan leg kan *fungere for børn med og uden funktionelle vanskeligheder/mangler (disabilities)*. Der iden-

tificeres store forskelle på børns deltagelse i disse aktiviteter og disse forskelle har konsekvenser for forskelle på børns behov for voksenstøtte i aktiviteterne. Studiet påviser, at der savnes viden om dette forhold, men det konkluderes også, at der formentlig er en masse tavs viden, som måske ved at blive mobiliseret vil kunne bringe nye resultater.

Et andet eksempel anlægger en virksomhedsteoretisk tilgang til arbejdet med udsatte børn og definerer disse *som børn med særlige behov for støtte i læreprocesser* (support in learning processes) (Wetso, 2006). I studiet præsenteres og udforskes en intervention der indarbejder dette perspektiv og søger viden, om effekter af de pædagogiske aktiviteter og intervention som skal støtte udsatte børns muligheder for at indgå i det fælles lærende miljø med andre børn som aktører. Interventionen bygger på antagelserne, at legeprocesser styrker børns læring, og at aktiviteterne skal rette sig imod at stimulere såvel børns handlinger, som deres tænkning og sprog. Studiet konkluderer, at effekterne af intervention var positive og resultatet byggede på et etnografisk før- og eftervurderingsstudie. Når det er sagt, skal det understreges, at evidensen er svag og designet giver anledning til, ifølge forskeren selv, at gå mere i dybden og at udvikle et stærkere forskningsdesign, der bedre er egnet til skabe evidens for metoden.

Et tredje eksempel er et studie over den internationale forskning, der sætter fokus på udendørs aktiviteter i et læringsperspektiv (Brodén & Lindstrand, 2006). Fokus var at undersøge spørgsmålet: Hvad virker af udendørsaktiviteter for børn med og uden (ind)læringsvanskeligheder? Studiet konkluderer blandt andet, at denne form for læreprocesser er inkluderende. Dvs at op til 4 års alderen er børn som oftest accepteret af de andre børn, og deres vanskeligheder (*disabilities, need of special support*) skaber ikke noget problem. Men efter 4 års alderen opstår oplevelsen af at være anderledes. Man kan både diskutere undersøgelsens udvælgelse af studier og resultaterne, og også sammenholde dem med andre studier, der muligvis kommer til modsatte resultater. Konklusionen lægger op til at foreslå en mere stringent måde at finde effekter på end de metoder, der er taget i anvendelse i den konkrete undersøgelse. Det samme gælder andre studier, der er inddraget i dette review.

4.2.3 Eksklusionsmekanismer – det “afvigende” daginstitutionsbarn og inklusion

En helt anden retning inden for studierne i spørgsmålet om udsatte børn, der mere målrettet sætter fokus på eksklusionsmekanismer, er et studie om mobning som magtudøvelse i børnehaven (Helgersen, 2006), og et kritisk diskursanalytisk studie, som vedrører udviklingsbedømmelser, definitioner og dermed hele *diskursen om “afvigelse” (deviation)* (Lutz, 2006). Magtspørgsmålet tages op og diskuteres i relation til at forstå begrebsliggørelsens funktion, dvs at denne i sig selv kan være en eksklusionsmekanisme. Studiet påviser eksempler på negative fortolkninger af “afvigelse”, som knytter sig til fokusering på børns adfærdsmæssige problemer. To scenarier listes op af forskeren bag studiet som resultater af at gøre op med dette afvigelsesparadigme: 1) at redefinere diagnose-teknikker som opretholder status-quo eller 2) stoppe med at give ekstra ressourcer til udsatte børn og i stedet bruge ressourcerne på at styrke forudsætningerne for at forbedre betingelserne i det almene dagtilbud. Studiet bidrager på den måde til at perspektivere problematikken og giver anledning til at understrege betydningen af forskningsfeltets tilgang. Den diskursanalytiske undersøgelse belyser magtforholdet, som viser sig i børns leg, og som udfolder sig gennem mobning. Det konkluderes her, at det er et nyt forskningsområde som fremtidige forskningsprojekter bør gå videre med, bl.a. ved at undersøge, hvordan forskelle genereres eller cementeres fra tidligste alder gennem samfundets institutioner for børn.

Konklusionen på studierne, der er identificeret inden for dette delområde i den skandinaviske forskning, er at tematik 1) om socialt udsatte børn og tematik 3) om in/eksklusion falder inden for samme tilgang – de repræsenterer grundlæggende det samme “paradigme”, idet de ser på udsathed som en social og samfundsmæssig problemstilling, der også vedrører eksklusion og marginaliseringsmekanismer. Undersøgelserne, som falder inden for tema 2), hvor udsatte børn behandles ud fra et individorienteret perspektiv, må anskues ud fra et andet paradigme, idet udsathed i udgangspunktet ses som et “problem” hos det enkelte barn, dvs. indikatorer på udsathed er: børns læringsvanskeligheder, særlige behov og adfærdsproblemer, og det er disse indikatorer som er udgangspunkt for intervention. Dette adskiller sig fra studi-

erne i temaerne 1) og 3) ved at genstandsfelter i forskningen mere er sociale præmisser for udsathed, og interventioner – hvis studierne inddrager intervention – vil rette sig imod et bredere genstandsfelt end barnets individuelle læring. Dvs. ikke bare intervenere over for det enkelte barn men over for eller i den pædagogiske kontekst (eller diskurs på flere niveauer), der kan anses som del af problemet.

Det må konstateres, at en egentlig syntese af forskningsresultaterne på området ikke kan gennemføres, fordi undersøgelsesspørgsmålene og temaerne er så vidt forskellige. Men tilsammen bidrager studierne, der er inddraget i denne del af analysen, til at understrege, at forskningen på området er under udvikling. Vi må konstatere at kun ca. en femtedel af de samlede studier i studiet omhandler tematikken om udsatte børn, udsathed og forskelle. Gennemgangen af studierne giver imidlertid anledning til at antage, at forskningsfeltet er på vej til at anlægge en kritisk holdning til såvel definitionsspørgsmål, som spørgsmål om daginstitutionerne rolle som en samfundsinstitution, der kan/kan ikke “gøre en forskel”, herunder sætte mere fokus på at udforske:

- Interventioner, der virker, og ikke mindst, hvordan de virker. Sammenfattende konkluderes det på baggrund af gennemgangen, at der er behov for at gå videre med at udforske interventionsstudier, herunder identificere sammenhænge mellem baggrund, interventionsbetingelser, og det konkrete *set-up*, dvs den pædagogiske tilgang, syn på udsathed og teorier om læring i et in/eksklusionsperspektiv.
- Eksklusionsmekanismer relateret til etnicitet, sproglige, kulturelle forskelle og betydningen af diskurser, magtforhold, mobning.
- Forholdet mellem forskellige “paradigmer” i synet på udsatte børn og indsatser knyttet til og udfordringerne, som problematikken tydeligvis sætter de professionelle over for.

4.3 Pædagoger – profession, fagidentitet, uddannelse/eftervidereuddannelse, udvikling

Sammenlagt indgår pædagoger karakteriseret som *Personel 1*, i 34 studier ud af det samlede materiale, mens der i syv studier også indgår andre personalegrupper, *Personel 2*. *Personel 1* er

pædagoger, pædagogmedhjælpere, dvs. de som til daglig har deres omgang og kontakt med børnene. Mens *Personel 2* kan være andre faggrupper, som pædagoger samarbejder med, eller på anden måde indgår i et relationelt forhold til (fx konsulenter, psykologer, psykiatere etc.). Studierne fordeler sig mellem samtlige tre nordiske lande på følgende måde: 14 svenske studier, 10 danske og 10 norske studier. Karakteren af de studier, som angiver, at pædagoger er aktører, er meget forskellige og følgende kategorier viser sig:

- Studier, som angår pædagoger og samspillet med børn, forældre og andre gennem hverdagen i institutioner. Disse studier inddrager ikke pædagoger direkte som projektets genstandsfelt, men pædagogerne er derimod aktører på lige fod med børn, forældre etc.
- Studier som fokuserer på pædagoger som faggruppe, deres fagidentitet og herunder faggruppen set i kønsperspektiv. I disse studier er opmærksomheden rettet imod pædagogers rolle i samfundet, den anerkendelse eller manglende anerkendelse som pædagogprofessionen er omgivet af. Endvidere sætter studierne fokus på problematikken om selvforståelsen som profession.
- Studier som berører, hvordan indholdet i det daglige arbejde, dvs hvordan nye udfordringer i pædagogfaget påvirker pædagogernes daglige arbejde. Det, at daginstitutioner står over for helt nye kerneopgaver, som følge af ny lovgivning om børns læring, læreplaner og at det ikke længere alene drejer sig om omsorgsdimensionen, hvordan påvirker det arbejdet og udviklingskrav og potentialer?
- Studier som er direkte forbundet med pædagogers arbejde med udviklingsarbejder i praksis, herunder studier af efteruddannelse/videreuddannelse samt af aktører i forbindelse med organisationsudvikling.

De tre sidstnævnte tendenser, som fokuserer på pædagogers faglighed, professionen og efter/videreuddannelse er identificeret i 17 studier og er således mere specifikt rettet imod genstandsfeltet som er omdrejningspunktet for dette afsnit, nemlig: Pædagoger, profession, faglighed. Indhold og resultater i studierne skitseres nedenfor mere uddybende og yderst kortfattet. Studierne fordeler sig mellem de nordiske lande på følgende måde, fire svenske studier, fire danske og ni norske studier.

4.3.1 Pædagoger som faggruppe, fagidentitet og herunder faggruppens rolle set i kønsperspektiv

Studier i denne gruppe belyser pædagogers position i et samfundsperspektiv ved at undersøge forholdet mellem forskellige aktørgruppers vurderinger af pædagogers faglige viden og ved at sætte det i perspektiv i forhold til pædagogernes egen selvforståelse. Et hovedresultat i et af studierne (dansk) er, at på trods af, at pædagogerne fremhæver, at de har en stærk fagidentitet, tyder resultaterne på, at denne ikke er forankret i en dyb faglig selvforståelse (Nørregård-Nielsen, 2006). Studiet konkluderer på baggrund af et kvantitativt design, at et af de store problemer er fravær af politisk support og anerkendelse til faggruppen. Perspektiverne vil være at gå videre både forskningsmæssigt og politisk med henblik på dels at undersøge problematikken yderligere og dels med henblik på at forandre. Et hovedresultat i et andet af studierne (svensk) understøtter dette fund, at selv om pædagogerne oplever at der finder statushøjnende aktiviteter sted, så oplever man ikke anerkendelse fra alle ydre omstændigheder (Berntsson, 2006). I studiet ses på kønsaspektet som en del af årsagen. Et tredje studie (dansk) som sætter mere specifikt fokus på kønsaspektet i forbindelse med pædagogers fagidentitet, fremhæver at pædagogprofessionen historisk set kun sjældent har rekrutteret mænd, men hvis mænd er i professionen, indtager de hurtigt lederpositioner og får ofte højere positioner i systemet (Bågøe Nielsen, 2006). Studiet der bygger på etnografisk metode konkluderer, at der er behov for at rette en kritik imod sådanne stereotyper, der tilsyneladende stadig kan identificeres. Et enkelt studie (dansk) sætter fokus på organisationsformer, samarbejdsrelationer og muligheder for at fremme kvaliteten i samarbejdet mellem pædagoger. De vigtigste fund er at samarbejdet overordnet set er ændret i de deltagende institutioner gennem den toårige periode, som interventionen har fundet sted. Flere positive relationer er udviklet og identificeret, mens antallet af problematiske sager relateret til medarbejderne ikke er reduceret. En hovedkonklusion er, at der skal arbejdes mere offensivt med såvel det professionelle som det personlige for at skabe bedre handlingsstrategier såvel internt som eksternt.

4.3.2 Udviklingsarbejder i praksis efteruddannelse/videreuddannelse og organisationsudvikling

En række rapporter formidler resultater af et samlet større udviklingsarbejder af og i praksis (Jansen et al, 2006, Nettet et al, 2006, Moser et al, 2006a,b,c, Aanderå, 2006), som fokuserer på 1) behov for kompetenceudvikling hos pædagogerne, 2) hvilke interventioner der har været i gang de senere år, 3) hvordan pædagoger oplever uddannelsesperspektivet, der ligger i projektet og 4) hvem der er agenter i uddannelse af pædagogerne og 5) hvordan agenterne samarbejder. Det sammenfaldende perspektiv for disse studier er, at organisering og ledelse er vigtige forudsætninger for pædagogisk udvikling. Andre forudsætninger er pædagogers motivation og engagement, tilfredshed med kurser og at planlægningen foregår på systematisk måde. Dette udmøntes bl.a. ved at deltagerne selv oplever at være involveret fra starten af projektet, at de tages alvorligt i deres formulerede behov for kompetenceudvikling i relation til nye udfordringer, men også at de selv reelt oplever kompetenceudvikling undervejs. Studiet viser, at forudsætninger for de udviklende processer langt fra var til stede. Andre studier, som sætter fokus på pædagogers/pædagogisk udvikling, viser, at der er et stort behov for faglig vejledning/support gennem udviklingsprocesserne, da udfordringerne virkelig opfattes af det pædagogiske personale som store (Pajuluoma & vSporrong, 2006, Rosenqvist, 2006, Gannerud & Rönnerman, 2006, Simonsen, 2006). En samlet konklusion på studierne var, at følgende forudsætninger skulle være til stede for et positivt resultat: 1) at pædagogerne havde de fornødne kompetencer, 2) men også at de reelt følte sig kompetente til at implementere ideerne i praksis, 3) at kompetence og indsigt er vigtig hos lederen af institutionerne og hos den lokale myndighed, 4) at der var tilvejebragt tilstrækkelig information om baggrunden for projektet og intentionen med de organisatoriske forandringer og endelig 5) at der var tid og rum for refleksion, så nye erfaringer og oplevelser kunne internaliseres.

4.3.3 Indholdet i det daglige arbejde med nye udfordringer i pædagog-faget i lyset af lovgivning om læring og læreplaner

Institutioner med erfarne ledere ser ud til at klare udfordringerne bedst, hvis man skal tro en dansk evaluering af arbejde med pædagogiske læreplaner (Sloth et al, 2006). Endvidere er konklusionen, at i store kommuner, hvor man oplever positiv support fra de lokale myndigheder, men også når man oplever selv at tage "ejerskab" til arbejdet med læreplaner, er der en generel positiv holdning til denne nye kerneopgave som institutionerne er pålagt. Et andet studie belyser, hvordan pædagoger udvikler nye kompetencer i takt med de nye krav, der ligger i at skulle integrere nye opgaver som opstår i kølvandet af ny lovgivning om læring, og samtidig varetage daginstitutionernes traditionelle kerneopgaver vedrørende omsorg, leg og udvikling (Rosenqvist, 2006). Det centrale i dette studie som bygger på etnografisk inspireret aktionsforskning og deltagerobservation, er at det er tidskrævende at udvikle praksis, men også at konsekvenserne af at afprøve sådanne nye pædagogroller er større åbenhed over for "*generative teaching*". Selv om sidstnævnte studie ikke er lagt an på, at det er repræsentativt i gængs forstand, så bidrager det til at rejse nye og udfordrende spørgsmål til den pædagogiske forskning, som fokuserer på muligheder i pædagogisk udvikling knyttet til tidens udfordringer. Som del af de studier, der sætter fokus på udvikling af og i praksis relation til nye faglige udfordringer, viste en undersøgelse, der sætter specifikt fokus på pædagogiske konsulenters arbejde med organisationsudvikling, at der er behov for at udforske dette område mere ud fra de tre scenarier, som er identificeret: 1) Der er behov for mere udvikling, 2) For tværsektorielt samarbejde og der er 3) Behov for mere og bedre lokal organisering.

Konklusionen på studierne, der er identificeret inden for dette delområde i den skandinaviske forskning er, at der er fund som dels supplerer hinanden og dels "stritter i hver sin retning". Sidstnævnte aspekt, tendensen til at fund adskiller sig fra hinanden, giver sig selv i og med at metoder og undersøgelsesspørgsmål er så forskellige. Derved får vi i reviewet resultater, som ikke umiddelbart kan sammenlignes. Omvendt ser vi jo eksempler på at fx studierne, der falder inden for tematikken, som handler om "faglig identitet" og

kønsperspektivet supplerer hinanden. De når nemlig på hver deres måde frem til, at pædagogers position og positionering i samfundet er et problem, dvs. det er der forskningsmæssigt belæg for at antage, idet resultaterne peger i samme retning.

Når det er sagt, må det også understreges, at en egentlig evidens af resultaterne på området ikke kan påvises ud fra dette review, idet undersøgelsesspørgsmålene i de udvalgte studier er så vidt forskellige og metoderne en blanding af kvantitative og repræsentative studier, kvalitative studier og studier i etnografisk perspektiv. Sidstnævnte har mere til hensigt at belyse og udvikle begreber og nye spørgsmål end egentlig at besvare entydigt opstillede antagelser eller undersøgelsesspørgsmål. Sammenfattende kan det påvises, at der er et stærkt behov for at gå videre med at udforske:

- Baggrund for og konsekvenser af den identificerede lavt vurderede position, som pædagogprofessionen indtager i samfundet. Fokus på fagidentitet, hvordan denne udvikles, i hvilke sammenhænge og med hvilke konsekvenser for udfoldelse af det pædagogfaglige arbejde, og professionsidentiteten, herunder kønsperspektivet.
- Indhold, baggrund og konsekvenser af pædagogisk udvikling, samt efter- og videreuddannelse, interventioner på efteruddannelsesområdet og disses effekter set i lyset af pædagoger forskellige forudsætninger, personligt, uddannelsesmæssigt og hvad angår rammebetingelser mere konkret.
- Forudsætninger for faglig udvikling og konsekvenser af nye udfordringer som pædagogprofessionen er stillet over for i takt med nye udfordringer og lovgivning på området, herunder fokus på en ny pædagogrolle, lederrolle og nødvendige samarbejdsrelationer.

4.4 Forældre og institution

I alt ni af de studier, der undersøges, angår direkte forældrene som aktører i forhold til institutioner for de 0-6 årige. Der er både studier fra Danmark, Norge og Sverige om dette tema. Karakteren af disse studier er forskellig. Tre kategorier kan udskilles. Disse præsenteres her uden rangordning.

Der er fire studier i form af evaluering/analyse af forholdet mellem forældre/hjem og daginstitution på overordnet

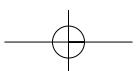
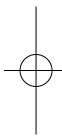
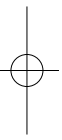
niveau (nationalt, kommunalt, institutionsniveau) samt analyse af forældres uddannelse i forhold til førskolens virksomhed. Et eksempel på et studie i denne kategori er en svensk undersøgelse om hvorvidt regler om maksimalbeskatning af småbørnsfamilier indvirker på det timetal forældre er på arbejde (Mörk, Lindqvist & Lundin 2006). Resultatet af denne undersøgelse er, at dette ikke påvirkede omfanget af forældrenes arbejde.

To studier fokuserer på forældreopgaven og forældreidentitet, hvor førskolen/daginstitutionen bliver et fremtrædende aspekt af oplevelsen af forældreskab. Et af disse er Karlsson (2006) som i sin doktordisputats om livsfortællinger studerer dannelsen af forældreidentitet. I forhold til førskolen er det Karlssons hovedkonklusion, at denne identitet er et resultat af et dynamisk samspil mellem forældre og institution. Dette samspil forandres med samfundets forandring.

Tre studier angår indholdet i daginstitutioner, hvor forældre tager aktivt del heri eller generelt set har indflydelse. Eksempler på sådanne studier er forsøg med arbejde mod mobning i børnehaven samt forældreindflydelse i privat dreven førskolevirksomhed. Gulbrandsen, Moser, Pettersvold & Vintervold (2006) studerer etableringen af en førskole i et nedlagt sygehus i Norge. Studiet viser, at forældrene blev tilfredse med børnenes trivsel og egen indflydelse. Forældrenes indstilling blev ikke påvirket af den store arbejdsindsats, som etableringen indebar.

Ser vi samlet på de ni studier, der indgår i dette afsnit, er de indbyrdes meget forskellige. De omfatter disputatser (Karlsson, 2006; Wetso, 2006, Tireli, 2006), evaluering af udviklingsarbejder (Gulbrandsen, Moser, Pettersvold & Vintervold, 2006), og større nationale undersøgelser (Mörk, Lindqvist & Lundin 2006). Fire af studierne indebærer en eller anden form for evaluering. To studier fokuserer direkte på forældrene og deres forhold til førskolens pædagogiske virksomhed (Karlsson, 2006; Kousholt, 2006).

Antallet af studier, hvor forældre angives som aktører, samt tillige forholdet mellem dem og daginstitutionen, er ikke særlig stor set i forhold til den samlede mængde af studier, der her undersøges.

5 Konsekvenser/ implikationer

5.1 Indledende bemærkninger

Vi vil i dette afsluttende afsnit på tværs af de foregående afrapporteringsafsnit trække væsentlige mønstre fra de behandlede studier frem. Intentionen med dette er at bruge det skabte overblik over daginstitutionsforskningen i de tre berørte lande, Norge, Sverige og Danmark i året 2006 til at vurdere hvilke udfordringer og opfordringer, det kan give anledning til. Vi har valgt at organisere disse udfordringer og opfordringer i tre underafsnit, hvor vi fokuserer på henholdsvis implikationer for forskningen, for praksisfeltet og endelig i forhold til "policy-niveauet".

Det er væsentligt at have for øje, at når der alene er tale om forskningspublicering inden for et enkelt år, må de konklusioner og tendenser vi læser ud af materialet selvfølgelig læses i dette lys. Hvis analyserne havde været baseret på gennemgang af forskningspublicering over flere år, kunne det samlede billede måske se anderledes ud, og under alle omstændigheder være mere solidt forankret. Vi har på trods af disse forbehold valgt at fremstille de mønstre og tendenser, der er til stede i det forhåndenværende materiale, og på grundlag af dette formuleret mønstre og tendenser, der bidrager til at rejse nogle problemstillinger, som forhåbentlig kan inspirere til videre overvejelser omkring forskningen inden for daginstitutionsområdet i de skandinaviske lande.

Afslutningsvist gør vi rede for nogle af de overvejelser, der kan rejses i forbindelse med kortlægning af forskningen inden for et givet område ved hjælp af EPPI-review som redskab. Da denne forskningsgennemgang er formuleret som et pilot-studie, er det vigtigt at gøre sig overvejelser om anvendeligheden og hensigtsmæssigheden af det redskab, der er valgt som grundlag for kategorisering og vurdering. Reviewgruppen har samlet set fundet arbejdet vældig interessant og

givende, men ser stadig en række problemstillinger, som et videre arbejde med EPPI-review som redskab i forhold til daginstitutionsforskning må adressere.

5.2 Udfordringer og opfordringer til daginstitutionsforskningen

Der er, som nævnt tidligere i denne rapport en hel del af studierne, der er etnografisk inspirerede feltstudier og/eller case-studier, hvor hovedparten af det empiriske materiale produceres inden for en enkelt eller ganske få udvalgte daginstitutioner. Det bidrager i mange af studierne til et righoldigt og fyldigt materiale inden for den valgte lokale setting, hvilket igen i flere tilfælde skaber grundlag for det, der kan kaldes "Thick description" af hverdagslivet, pædagogiske aktiviteter, udvekslinger børn imellem og mellem voksne og børn, osv. inden for den institutionelle ramme. I det samlede materiale er der således megen interessant og inspirerende forskningsbaseret empiri og analyse, der præsenterer konkret, præcis og udfoldet viden om det, vi under ét kunne kalde daginstitutionernes mikroprocesser – de daglige konkrete handlinger i de enkelte institutioner. Et stort antal af disse studier kan yderligere siges at have særligt fokus på beskrivelse, analyse, vurdering og udvikling af pædagogernes praksis. Samlet kan der i forlængelse af dette siges at være en ganske udbredt optagethed af at etablere forskning, der på forskellig vis kan bidrage til øget viden og bevidsthed om pædagogers konkrete arbejde, ikke mindst med henblik på at bidrage til udvikling, kvalificering og professionalisering af de ansattes indsats inden for området.

Udover de kvaliteter der kan ligge i dette, peger denne vægtning også på nogle udfordringer og giver anledning til opfordringer:

- Det er påfaldende få studier, der kombinerer interessen for at udforske det konkrete hverdagsliv i de udvalgte institutioner med en undersøgelse af betydningen af de politiske, økonomiske, kulturelle og sociale rammer, der bidrager til at skabe de betingelser, dette hverdagsliv udfolder sig inden for. Således er det fx kun nogle få studier, der eksplicit forholder sig til betydningen af implementering af nationale pædagogiske læreplaner, ligesom det er få stu-

dier – om nogen -, der forsøger at undersøge betydninger af ændrede økonomiske vilkår for daginstitutionerne i takt med restruktureringen af velfærdssystemerne i Norden. Der er få studier, der beskriver betydningen af den øgede migration og de konsekvenser, dette kan have for institutionshverdagen (dette er der dog nogle studier, der eksplicit tager afsæt i).

- Omvendt er det få af de studier, der undersøger hverdagen i den enkelte institution, der har børnene som deres primære fokus. Fx i form af at undersøge hvordan børn oplever deres hverdagsliv, hvad der giver mening og er af betydning set fra deres perspektiv. Nogle få af studierne har denne forskningsinteresse, men som nævnt er der overvejende fokus på det professionelle personale.
- Der er en gruppe af studier, der enten ud fra en undersøgelse af børnenes indbyrdes relationer, eller ud fra udforskningen af betydningen af de pædagogiske handlinger, har et særligt fokus på in- og eksklusionsprocesser i hverdagen. I forhold til væsentligheden i tema, som også må siges at have en bred offentlig, politisk og forvaltningsmæssig interesse, er det relativt få studier, der sætter sig for at undersøge betydningen af de overordnede rammesættende betingelser for disse processer, og omvendt er der på det nærmeste ingen af studierne, der eksplicit angiver at have inddraget grundig viden om børnenes og deres familiers sociale baggrund, ressourcer og situation.
- I det omfang de hverdagsorienterede etnografisk inspirede casestudier (o.lign.) sætter fokus på børnenes handlinger og hverdagsliv, er det mest udbredt med fokus på deres læring og læreprocesser. Nogle beskæftiger sig som nævnt også med leg, men kun i enkelte tilfælde uden at det er underlagt et læringsperspektiv. Og endnu færre demonstrerer eller ekspliciterer en interesse for at undersøge omsorgsdimensionen i hverdagen. Hvilket måske også kan hænge sammen med, at det kun er en ganske lille del af studierne, der beskæftiger sig med de mindste børn (0/1-3 år).
- Endelig kan man undre sig over, at når der er så relativt mange hverdagslivsorienterede studier, at kun ganske få inddrager en egentlig interesse for forældrenes handlinger og tilstedeværelse i institutionernes og børnenes hverdagsliv.

Der er et mindre antal kvantitativt funderede studier, som primært bygger på spørgeskemaundersøgelser. De er generelt opbygget omkring et relativt enkelt design, der primært afdækker forekomster, udbredelse og variation omkring undersøgte variable, mens mere komplicerede kvantitativt funderede studier med fokus på relationen mellem forklarende og forklarede variable stort set ikke findes i materialet. En del af de repræsenterede kvantitative studier har fokus på en afdækning af tilstedeværende pædagogiske kompetencer og kvalifikationer blandt praktikere, og en tilsvarende afdækning af hvilke kompetencemæssige behov der synes at være for at kunne møde og forvalte de ændrede betingelser for pædagogarbejdet på en kvalificeret og hensigtsmæssig måde. Der præsenteres i disse studier, på tværs af de tre lande, interessant og relevant viden, også i et forskningsperspektiv.

Ikke desto mindre lægger denne vægtning i de kvantitative studier op til nogle udfordringer og opfordringer.

Flere større anlagte studier kunne i sig selv være interessante, og derudover er det værd at bemærke, at der blandt de kvantitative studier ikke er repræsenterede egentlige longitudinelle studier. Dette punkt bør dog ses i lyset af den foreliggende forskning både før og efter år 2006, som denne mapping begrænser sig til.

Der er et større anlagt kvantitativt studie repræsenteret i materialet, forstået på den måde, at det er opbygget af en række delstudier. Dette studie udmærker sig også ved at etablere en vis kombination mellem kvantitative og kvalitative forskningsmetoder. Men forskningsdesign, hvor der er etableret en kombination af kvalitative og kvantitative forskningsmetoder findes derudover kun i meget lille udstrækning i materialet.

Der er ikke egentlige komparative studier blandt de reviewede publikationer. Hverken blandt de kvantitative eller kvalitative. Det studie der kommer nærmest, er et forskningsreview, der inddrager relevante studier fra hhv. USA og England, men hvor der ikke er etableret en udfoldet videnskabsteoretisk og forskningsmetodisk refleksion over på hvilket grundlag meningsfulde komparative studier kan og bør foretages.

Endelig er det blevet nævnt, at de fleste studier mht. til forskningsprojektets problemstilling og de anvendte metodiske tilgange er ganske grundige og eksplicitte. Også rele-

vante teoretiske inspirationer, som indrammer projekterne begrebsmæssigt og teoretisk, er generelt eksplicit præsenterede. Imidlertid synes der – både i de kvantitative og de kvalitative studier – at være en tendens til at det konkrete analytiske arbejde, og dermed transformationen af det konstruerede empiriske materiale og de former for viden og indsigt, der er udkommet af studierne ikke altid fremstår lige transparente. Der kan her ligge en generel opfordring til, uanset videnskabsteoretisk forankring, at forskerne i højere grad tydeliggør, eksemplificerer og præsenterer den centrale håndværksmæssige del af forskningsprocessen, som selve analysearbejdet kan siges at være.

5.3 Udfordringer og opfordringer i forhold til forskningens implikationer for praksis

Der er som nævnt en del studier, der har et særligt fokus på pædagogers kompetenceudvikling, hvilket kan være af relevans og interesse for de professionelle i praksisfeltet. En stor del af disse studier bygger på forskellige former for empiriske studier – både kvantitativt og kvalitativt – med henblik på at styrke viden om, grundlaget for, samt reflektere over oparbejdede erfaringer med at udvikle og kvalificere praksis. Generelt er der en ganske tæt forbindelse mellem forskning og praksis i det foreliggende materiale. Selvom der er en ganske stor del af studierne, der kan betragtes – og definerer sig selv – som evaluering i en eller anden form, så er det et gennemgående træk, at de i deres videndeling og med hensyn til deres målgruppeovervejelser er mere optaget af at indgå i løbende udvekslinger med praksisfeltet, end de tilsyneladende er optaget af at levere materiale til politiske beslutningstagere. Flere af studierne er opbygget som en kombination af forskningsprojekt og konkret institutionsforankret udviklingsprojekt. Man kan således tale om en tendens til at flere studier i højere grad indgår i eller udgør dokumentationer af pædagogiske udviklingsarbejder end de er progra-mevalueringer. Der er dog nogle få stykker som direkte følger og vurderer implementering af forhåndsdefinerede programmer eller bestemte pædagogiske retningslinier (Reggio Emilia, Læsetræning efter en bestemt metode, etc).

Flere af de behandlede studier bidrager til at udfordre praksisfeltet til at være mere opmærksom på og udvikle nye og forandrede praksisformer i forhold til væsentlige kritiske temaer:

- Institutionen som ramme ikke blot for inklusionsprocesser, men også selv aktivt bidragende til eksklusion af bestemte (grupper af) børn. Flere studier tematiserer fx dette i forhold stereotypificering og marginalisering af børn med etnisk minoritetsbaggrund, børn med andet modersmål end hvad der anvendes i institutionen, børn med forskellige typer af funktionshæmninger, handicap, eller lignende, og peger på institutionernes manglende evne til aktivt at bidrage til at skabe mindre segregering af socialt udsatte børn, etc.
- Udover at dette kan virke udfordrende i forhold til praksis, kan der også ligge en opfordring til forskningen om at sætte yderligere fokus på denne problemstilling.
- Flere studier udfordrer det pædagogiske personale til at forstå og omgås læring ud fra et mere omfattende og dynamisk perspektiv, end det der ofte synes at være til stede blandt pædagoger.
- Der kan samtidig ligge en opfordring til pædagogerne om ikke at lade læringsdimensionen alene definere, hvad der er fagligt relevant at beskæftige sig med.
- Mange studier påpeger og konkretiserer betydningen af interaktioner, forhandlinger, kommunikationsformer, etc., til dels børnene imellem og ikke mindst mellem pædagoger og børn, og udfordrer dermed givetvis måden det praktisk pædagogiske arbejde udføres i hverdagen. Samtidig kan der også opfordres til, at det pædagogiske perspektiv ikke reduceres til et fokus på udvekslinger børn imellem og børn og professionelle imellem, men at der i højere grad end i den foreliggende forskning fastholdes et blik på betydningen af inddragelse af og interaktioner med forældre.

5.4 Daginstitutionsforskningens udfordringer og opfordringer til det politiske niveau

Implikationer af de undersøgte forskningsstudier kan bidrage til at udpege to ganske forskellige former for implikationer:

På den ene side kan der spørges til om den forskningsbase-rede viden, der er frembragt, kan pege på særlige konsekvenser og implikationer i forhold til temaer og emner, som man på politisk niveau burde være mere opmærksom på eller udfarende over for inden for daginstitutionsfeltet. På den anden side kan bearbejdningen af den foreliggende forskning inden for området også udpege forskningsområder eller temaer, som det politiske niveau burde være mere opmærksomme på at fremme.

I forhold til den første dimension kan der umiddelbart udpeges nogle udfordringer og opfordringer:

- Flere studier har undersøgt og påpeget behovet for nødvendig kompetenceudvikling hos det pædagogiske personale, hvis de skal være klædt på til at møde de nye og forandrede fordringer og krav til det pædagogiske arbejde på en kvalificeret måde. De ganske mange nye typer af krav og fordringer knyttet til pædagogisk planlægning, beskrivelse, dokumentation, screening, evaluering, osv., der synes at være relativt parallelt forekommende i hhv. Norge, Sverige og Danmark stiller tydeligvis nye fordringer til det pædagogiske arbejde. Det bør være et ansvar, de enkelte kommuner er parat til ikke bare at tage på sig, men tillige at være udfarende og opsøgende omkring.
- Kvaliteten i daginstitutionssektoren kan dog ikke alene sikres gennem opkvalificering af det pædagogiske arbejde. Vi har i dette review yderligere set, at enkelte – men for få – studier behandler den ganske underbelyste problematik omkring, hvilken betydning basale rammebetingelser i form af økonomi, ressourcer og fysiske rammer udgør for at kunne udvikle og sikre en ansvarlig og kvalificeret daginstitutionspraksis. Med de øgede forventninger til og opgaver, der ønskes løst af daginstitutionssektoren, bør der på tilsvarende vis på policy-niveauet etableres ansvarlige og fremadrettede overvejelser om hvilken særlig indsats noget sådant kræver på dette niveau.
- Mere specifikt har flere studier påpeget et særligt problem omkring institutionernes utilsigtede medvirken til etablering og fastholdelse af marginalisering knyttet til etnicitet, social udsathed og forskellige typer af funktionshæmning. Hvis man skal tage formulerede intentioner om social sammenhængskraft, integration og inklusion alvorligt, er det tydeligvis ikke tilstrækkeligt alene at bygge det

på individuelle kompetencer og hensigter hos den enkelte pædagog, men må være noget der mere offensivt indgår i overvejelser omkring nødvendige tiltag på et mere overordnet institutionsorganisatorisk og politisk niveau.

I forhold til den anden dimension, hvor der opfordres til overvejelser omkring hvilke typer af forskningsindsatser, der fremover kan synes at være påkrævede i forhold til en fortsat udvikling af kvaliteten i daginstitutionspædagogikken, kan der peges på at:

- Hvis man skal skabe grundlag for større forskningstiltag, der både inddrager hensigtsmæssigheden af at etablere longitudinelle studier, komparative studier, og studier der i højere grad kombinerer kvantitative og kvalitative vidensgenererende metoder og tilgange, så synes dette at kræve flere ressourcer og en mere koordineret indsats, end de tilsyneladende relativt atomiserede og hver især ganske overskuelige forskningsmiljøer er i stand til at etablere. Det er således værd at bemærke, at langt størstedelen af de involverede studier er resultatet af individuelle forskeres indsats. De enkelte forskeres indsats og de publikationer dette er udmøntet i, har som nævnt generelt været af acceptabel kvalitet, men det kan umiddelbart påpeges, at der – hvis man alene vurderer ud fra undersøgelser publiceret i år 2006 – er et voldsomt behov for større satsninger, hvis problemstillinger og temaer skal belyses bredere og dybere, end hvad der typisk vil være overkommeligt for en enkelt forsker.
- Kvalitetsudvikling og kvalitetssikring er ofte anvendte kodeord på policy-niveau, og dette afspejles også ganske godt i en del af studierne. Der er imidlertid en tendens i materialet til, at mere konkrete pædagogiske og didaktiske aspekter er underbelyst i den foreliggende forskningslitteratur. En væsentlig del af kompetenceudviklingen og kvalitetssikringen kan givetvis støttes af undersøgelser, der evaluerer den organisatoriske implementering af diverse politiske tiltag, såsom nationale pædagogiske læreplaner, dokumentation, etc., men selve de grundlæggende pædagogisk-didaktiske overvejelser over hvordan man i dagligdagen konkret kvalificerer overvejelser over hvordan man griber arbejdet med børnene an, synes ikke i samme omfang at have fået opmærksomhed. Når man i

disse år i de skandinaviske lande fra politisk administrativ side pålægger daginstitutionssektoren flere socialisationsmæssige og pædagogiske opgaver, bør man også forsøge at sikre udvikling af viden og redskaber på et forskningsbaseret grundlag, der kan støtte en sådan didaktisk og pædagogisk funderet kvalitet i dagligdagen.

- Endelig må det ud fra denne rapports gennemgang af de involverede studier påpeges, at hvis man ønsker at daginstitutionssektoren skal bidrage aktivt til at bryde med marginalisering og eksklusion af børn, må der som nævnt etableres bedre økonomiske betingelser for at dette kan ske, men der må i høj grad også sættes bevidst og målrettet på at etablere og udvikle forskningsbaseret viden, der kan bidrage til bedre forståelse og indsigt i hvordan disse marginaliseringsprocesser er en del af institutionshverdagens dynamik, og omvendt for via kvalificeret forståelse og viden om marginaliseringens omfang og karakter at kunne etablere praksisformer, der reelt kan bryde op i disse mønstre.

5.5 Generelt om studierne kvalitet

Langt den største del af de reviewede studier lever op til forskningsmæssige krav der alment stilles til forskning. Især studierne forskningsmæssige mål og intentioner, samt deres metodiske og teoretiske indramning er i udbredt grad ekspliciteret og formidlet i afrapporteringerne. Ud fra de redskaber der er anvendt i EPPI-revieweren er det mere spredt i hvilken udstrækning – og hvor præcist – man kan indfange de enkelte forskningsprojekters refleksioner over og tydeliggørelser af, hvordan det analytiske arbejde konkret er foregået samt hvilken grad af generaliserbarhed og gentagelse af forskningsprojektet, der er muligt. Dette kan have noget med redskabet – EPPI-review tilgangen – at gøre. Der kan i behandlingen af studierne opstå visse uklarheder afhængigt af om det er kvantitativt eller kvalitativt funderede studier, der behandles. Inden for de seneste årtier har der været en tendens til, at man både i Norden og bredere internationalt kan se videnskabsteoretiske udviklinger og differentieringer i forhold til hvilke typer af krav man kan og bør stille til forskning, blandt andet knyttet til deres fundering i en henholds-

vis kvantitativ eller kvalitativ tilgang. Begreber som reliabilitet, validitet, pålidelighed og replicerbarhed kommer derved også til at få forskellig betydning og mening afhængig af den grundlæggende fundering af det pågældende projekt – primært markeret i forhold til distinktion mellem kvantitativt og kvalitativt, men sekundært også mere bredt i forhold til hvilket videnskabsteoretisk forskningsparadigme det enkelte forskningsprojekt gennemføres inden for. Generelt har der nok i “forskernesamfundet” været en tendens til at udvikle en større accept af ikke blot metodepluralitet, men tillige en større åbenhed for forskningens differentiering i forskellige – relativt alment anerkendte – forskningstraditioner, byggede på en pluralitet også af videnskabsteoretiske positioner. Det er spørgsmålet om EPPI-revieweren er i stand til at rumme en sådan videnskabelig mangfoldighed. Der synes at være en tilbøjelighed til at nogle spørgsmåls- og svarkategorier fremstår uhensigtsmæssige eller i det mindste svært anvendelige i forhold til en præcis karakteristik af nogle af studierne.

Samtidig skal det understreges, at arbejdet med EPPI-review-tilgangen har muliggjort etableringen af et systematisk baseret overblik, som skaber betingelser for at kategorisere og vurdere større samlinger af forskningsprojekter, og dermed udarbejde en forskningsmapping, som den foreliggende.

Endelig kan der rejses to interessante spørgsmål omkring evidens, som har været behandlet og diskuteret i reviewgruppen, og som der også er enighed om bør afklares yderligere forud for det videre arbejde med lignende reviewundersøgelser: For det første kan der rejses spørgsmålet om, hvad evidens er. Kan det defineres entydigt, eller kan man forestille sig forskellige typer af evidens-kriterier knyttet til forskellige former for videnskabelighed? Men selv hvis man kan blive enige om grundlæggende evidens-kriterier, er det endvidere spørgsmålet, om alle typer af forskning meningsfuldt kan behandles ud fra det samme sæt af spørgsmåls- og svarkategorier. Vil det fremme tydeliggørelsen af, hvad evidens er, hvis der udvikles forskellige typer af spørgsmåls- og svarkategorier byggede på en differentieret sensitivitet med hensyn til, hvad der giver mening i forhold til forskellige typer af forskningsprojekter? Det står tilbage at undersøge.

6 Appendiks 1

Et eksempel på en genbeskrivelse

Item: Bågøe Nielsen (2006)

EPPI-Centre data extraction and coding tool for education studies V2.0

Section A: Administrative details

A.1 Name of the reviewer	Details <i>Jan Kampmann</i>
A.2 Date of the review	Details 30.12.07
A.3 Please enter the details of each paper which reports on this item/study and which is used to complete this data extraction.	Paper (1) Unique Identifier: 910442 Authors: <i>Steen Baagøe Nielsen</i> Title: <i>Mænd og daginstitutionsarbejdets modernisering - teoretiske, historiske og etnografiske perspektiver på sammenhænge mellem køn, pædagogisk arbejde og organisering i daginstitutioner.</i>
A.4 Main paper. Please classify one of the above papers as the 'main' report of the study and enter its unique identifier here.	
A.5 Please enter the details of each paper which reports on this study but is NOT being used to complete this data extraction.	
A.6 If the study has a broad focus and this data extraction focuses on just one component of the study, please specify this here.	Not applicable (whole study is focus of data extraction)
A.7 Identification of report (or reports)	Electronic database
A.8 Status	Published as a report or conference paper <i>Published as a doctoral dissertation</i>
A.9 Language (please specify)	Details of Language of report <i>Danish</i>

Section B: Study Aims and Rationale

B.1 What are the broad aims of the study?	Explicitly stated (please specify) <i>To establish reserach based knowledge about the relationship between gender and child care work.</i>
B.2 What is the purpose of the study?	B: Exploration of relationships
B.3 Why was the study done at that point in time, in those contexts and with those people or institutions?	Explicitly stated (please specify) <i>The research project is a doctoral dissertation, but apart from this, the timing and argumentation for the project is related to the general interest in recruiting more men to the child care work.</i>
B.4 Was the study informed by, or linked to, an existing body of empirical and/or theoretical research?	Explicitly stated (please specify) <i>A substantial part of the dissertation is used to contextualise the project within a broader historic, societal and policy context on the one hand, and within a broader research context on the other.</i>
B.5 Which of the following groups were consulted in working out the aims of the study, or issues to be addressed in the study?	Researchers (please specify) <i>Research colleagues and researchers from national and nordic networks on Men and masculinity</i> Teaching staff (please specify) <i>The staff members in the preschool setting where the ethnographic part of the project were carried out was involved in meetings where the project design concerning the field work were discussed.</i>
B.6 Do authors report how the study was funded?	Explicitly stated (please specify) <i>The project was funded by The Danish Women and Gender Research Network.</i>
B.7 When was the study carried out?	Explicitly stated (please specify) <i>From 1998 to 2002.</i>
B.8 What are the study research questions and/or hypotheses?	Explicitly stated (please specify) <i>Why are the specific daycare settings seemingly so interested in recruiting male staff members? How can the impact of gender in child care work be conceptualised? How has gender had an impact on establishing child care work as a profession, and how has gender been ascribed importance in relation to the child care work? Which specific impact does gender have on child care work in Denmark today?</i>

Section C: Study Policy or Practice Focus

C.1 What is/are the topic focus/foci of the study?	Equal opportunities (please specify) <i>On a very general level the study is concerned with gender equality.</i> Coding is based on: Reviewers' inference
C.2 What is the curriculum area, if any?	General
C.3 What is/are the educational setting(s) of the study?	Other early years setting <i>Case study in a specific preschool setting.</i>
C.4 In which country or countries was the study carried out?	Explicitly stated (please specify) <i>Denmark</i>
C.5 Please describe in more detail the specific phenomena, factors, services or interventions with which the study is concerned.	Details <i>Mens recruitment and position in daycare work. The discourses about men and daycare work. The concrete understandings of the impact of mens position in the daycare work.</i>

Section D: Actual sample

D.1 Who or what is/ are the sample in the study?	Teaching staff <i>The main sample are the staff members in the specific preschool setting where the ethnographic field work were carried out.</i> Parents <i>The field work also included participation in staff members meetings with parents.</i>
D.2 What was the total number of participants in the study (the actual sample)?	Not stated/ unclear (please specify) <i>The exact number of staff members is not reported.</i>
D.3 What is the proportion of those selected for the study who actually participated in the study?	Not applicable (e.g. review) <i>Not relevant for this study.</i>
D.4 Which country/countries are the individuals in the actual sample from?	Implicit (please specify) <i>Danish - at least no mentioning of persons with other ethnicity/nationality.</i>
D.5 If the individuals in the actual sample are involved with an educational institution, what type of institution is it?	Other early years setting (please specify) <i>Preschool/ kindergarten/ børnehave</i>
D.6 What ages are covered by the actual sample?	21 and over <i>The main focus is on the staff members, but no specific age is stated.</i>
D.7 What is the sex of participants?	Mixed sex (please specify) <i>Due to tghе composition of the group of staff members, there is only a few male persons involved in the sample.</i>
D.8 What is the socio-economic status of the individuals within the actual sample?	Not stated/unclear (please specify) <i>Not stated explicitly.</i>
D.9 What is the ethnicity of the individuals within the actual sample?	Not stated/unclear (please specify) <i>Not stated explicitly.</i>
D.10 What is known about the special educational needs of individuals within the actual sample?	Not stated/unclear (please specify) <i>Not relevant in this study.</i>
D.11 Please specify any other useful information about the study participants.	

Section E: Programme or Intervention description

E.1 If a programme or intervention is being studied, does it have a formal name?	Not applicable (no programme or intervention)
E.2 Theory of change	
E.3 Aim(s) of the intervention	
E.4 Year intervention started	
E.5 Duration of the intervention	Not applicable
E.6 Person providing the intervention (tick as many as appropriate)	Not applicable
E.7 Number of people recruited to provide the intervention (and comparison condition) (e.g. teachers or health professionals)	
E.8 How were the people providing the intervention recruited? (Write in) Also, give information on the providers involved in the comparison group(s), as appropriate.	
E.9 Was special training given to people providing the intervention?	

Section F: Results and conclusions

F.1 How are the results of the study presented?	Details <i>Partly presented in the specific chapters, partly as a general discussion in the final chapter.</i>
F.2 What are the results of the study as reported by the authors?	Details <i>The results reported by the author gives evidence to the historical development of mens recruitment to the field. It further shows how men - as few as they still are - have proportionally high chances of ending up being leaders of the specific institutional settings or moving into a high position in the preschool teachers union. Further that some internal division of labour is established in the specific setting, and finally that the expectation to men in general seems to be very stocked in traditional stereotypes.</i>
F.3 What do the author(s) conclude about the findings of the study?	Details <i>One of the main conclusions in the project is the need to criticize the tendency to essentialise the</i>

Section G: Study Method

G.1 Study Timing	Cross-sectional <i>The study is looking at men in the danish daycare system both in a historical and conemporary perspective, and both from a system-theoretic and an everyday life perspective.</i>
G.2 when were the measurements of the variable(s) used as outcome measures made, in relation to the intervention	Not applicable (not an evaluation)
G.3 What is the method used in the study?	Ethnography Case study Document study

Section H: Methods-groups

H.1 If Comparisons are being made between two or more groups*, please specify the basis of any divisions made for making these comparisons	Not applicable (not more than one group)
H.2 How do the groups differ?	Not applicable (not in more than one group)
H.3 Number of groups	Not applicable (not more than one group)
H.4 If prospective allocation into more than one group, what was the unit of allocation?	Not applicable (not more than one group) Not applicable (no prospective allocation)
H.5 If prospective allocation into more than one group, which method was used to generate the allocation sequence?	Not applicable (not more than one group) Not applicable (no prospective allocation)
H.6 If prospective allocation into more than one group, was the allocation sequence concealed?	Not applicable (not more than one group) Not applicable (no prospective allocation)
H.7 Study design summary	Details <i>The study is based on a very broad and varied research design, including historical analysis, based on documents and existing statistical data, discourse analysis related to policy documents and pedagogical programs, and finally an ethnographic inspired case study situated in a pre-school setting, involving participant observation and interviews.</i>

Section I: Methods - Sampling strategy

I.1 Are the authors trying to produce findings that are representative of a given population?	Not stated/unclear (please specify) <i>Not stated.</i>
I.2 What is the sampling frame (if any) from which the participants are chosen?	Not applicable (please specify) <i>Not relevant for this study.</i>
I.3 Which method does the study use to select people, or groups of people (from the sampling frame)?	Not applicable (no sampling frame)
I.4 Planned sample size	Not applicable (please specify) <i>Not relevant in this study.</i>
I.5 How representative was the achieved sample (as recruited at the start of the study) in relation to the aims of the sampling frame?	Not applicable (e.g. study of policies, documents, etc.) Not applicable (no sampling frame)
I.6 If the study involves studying samples prospectively over time, what proportion of the sample dropped out over the course of the study?	Not applicable (e.g. study of policies, documents, etc.) Not applicable (not following samples prospectively over time)
I.7 For studies that involve following samples prospectively over time, do the authors provide any information on whether, and/or how, those who dropped out of the study differ from those who remained in the study?	Not applicable (e.g. study of policies, documents, etc.) Not applicable (not following samples prospectively over time)
I.8 If the study involves following samples prospectively over time, do authors provide baseline values of key variables, such as those being used as outcomes, and relevant socio-demographic variables?	Not applicable (e.g. study of policies, documents, etc.) Not applicable (not following samples prospectively over time)

Section J: Methods - recruitment and consent

J.1 Which methods are used to recruit people into the study?	Explicitly stated (please specify) <i>Consent has been gathered from both staff members and parents</i>
J.2 Were any incentives provided to recruit people into the study?	Explicitly stated (please specify) <i>The researcher reports that meetings were held with staff members, involving discussions about their interest in being part of the project.</i>
J.3 Was consent sought?	Participant consent sought Parental consent sought

Section K: Methods - Data Collection

K.1 Which variables or concepts, if any, does the study aim to measure or examine?	Explicitly stated (please specify) <i>Mens recruitment to, position and participation in child care work. The discourses and understandings of the impact of men and gender for child care work, for the professionalisation of the field, for the children.</i>
K.2 Please describe the main types of data collected and specify if they were used to (a) to define the sample; (b) to measure aspects of the sample as findings of the study?	Details <i>Historical documents, existing statistical data, policy documents, interviews, observations.</i>
K.3 Which methods were used to collect the data?	Focus group interview One-to-one interview (face to face or by phone) Observation Self-completion questionnaire Secondary data such as publicly available statistics Other documentation Coding is based on: Author's description Coding is based on: Reviewers' interpretation
K.4 Details of data collection instruments or tool(s).	Explicitly stated (please specify) <i>The research design and the used methods are thoroughly described.</i>
K.5 Who collected the data?	Researcher
K.6 Do the authors' describe any ways they addressed the repeatability or reliability of their data collection tools/methods?	Details <i>The author discuss in the dissertation the principal differences between quantitative and qualitative research, with impact for the discussion and evaluation of validity, reliability, etc.</i>
K.7 Do the authors describe any ways they have addressed the validity or trustworthiness of their data collection tools/methods?	Details <i>This is addressed by making very explicit how and why the research design was constructed the way it was.</i>
K.8 Was there a concealment of which group that subjects were assigned to (i.e. the intervention or control) or other key factors from those carrying out measurement of outcome - if relevant?	Not applicable (please say why) <i>Not relevant in this study.</i>
K.9 Where were the data collected?	Educational Institution (please specify) <i>The preschool setting where the field work were carried out.</i>

Section L: Methods - data analysis

L.1 What rationale do the authors give for the methods of analysis for the study?	Details <i>The varied use of methods and analytical approaches is argued in a methodological chapter in the dissertation.</i>
L.2 Which methods were used to analyse the data?	Explicitly stated (please specify) <i>The analyses were theoretically informed by discourse analysis, theories and concepts central to the study of gender, men and masculinities, concepts inspired by the work of Bourdieu.</i>
L.3 Which statistical methods, if any, were used in the analysis?	Details <i>Publicly available statistical data was used</i>
L.4 Did the study address multiplicity by reporting ancillary analyses, including sub-group analyses and adjusted analyses, and do the authors report on whether these were pre-specified or exploratory?	Yes (please specify) <i>Different analytical approaches and strategies were used in the dissertation.</i>
L.5 Do the authors describe strategies used in the analysis to control for bias from confounding variables?	No <i>Not explicitly.</i>
L.6 For evaluation studies that use prospective allocation, please specify the basis on which data analysis was carried out.	Not applicable (not an evaluation study with prospective allocation)
L.7 Do the authors describe any ways they have addressed the repeatability or reliability of data analysis?	Details <i>The issue is adressed in the methodological chapter.</i>
L.8 Do the authors describe any ways that they have addressed the validity or trustworthiness of data analysis?	Details <i>The issue is adressed in the methodological chapter.</i>
L.9 If the study uses qualitative methods, how well has diversity of perspective and content been explored?	Details <i>As stated earlier, different methods and analytical approaches has been used. The study could be said to rely on triangulation or using the kind of "bricolage" that Denzin, Kincheloe and others are writing about.</i>
L.10 If the study uses qualitative methods, how well has the detail, depth and complexity (i.e. the richness) of the data been conveyed?	Details <i>The study could be said to establish a "thick description".</i>
L.11 If the study uses qualitative methods, has analysis been conducted such that context is preserved?	Details <i>Yes.</i>

Section M: Quality of study - reporting

M.1 Is the context of the study adequately described?	Yes (please specify) <i>There is an explicit presentation of the study, the methods used and a theoretical framing of the analysis</i>
M.2 Are the aims of the study clearly reported?	Yes (please specify) <i>The aim of the study is to gain new knowledge concerning the implications of involving men in the danish daycare system. This is studied both in a historical perspective and by looking into the contemporary situation</i>
M.3 Is there an adequate description of the sample used in the study and how the sample was identified and recruited?	Yes (please specify) <i>The study is partly build upon an ethnographic inspired fieldwork in one specific institutional setting, but general data about men in the danish daycare system is also involved in the study</i>
M.4 Is there an adequate description of the methods used in the study to collect data?	Yes (please specify) <i>The study is partly build on ethnographic inspired fieldwork, which is presented methodologically in a specific chapter. The study also uses discourse analysis related to documents relevant for understanding the situation and position men have in the daycare system. Discourse analysis is also methodologically presented in the study.</i>
M.5 Is there an adequate description of the methods of data analysis?	Yes (please specify) <i>The different approaches to the analyses are presented in chapters dealing with central concepts especially from Bourdieu and poststructural gender theory.</i>
M.6 Is the study replicable from this report?	No (please specify) <i>Apart from broad historical documents the main empirical data in the project is based on a specific ethnographic fieldwork in one daycare facility, which is reported thoroughly and in detail, but the point is not to establish replicability.</i>
M.7 Do the authors state where the full, original data are stored?	No (please specify) <i>This is not made explicit in the study</i>
M.8 Do the authors avoid selective reporting bias? (e.g. do they report on all variables they aimed to study, as specified in their aims/research questions?)	Yes (please specify) <i>As an ethnographic study based on inspiration from different types of critical theory, the aim is not to declare neutrality or objectivity. But the author is very explicit about the specific design of the ethnographic work, the data produced and the analyses involved in the study, making it possible for the reader to follow the different steps taken in the research process.</i>

Section N: Quality of the study - Weight of evidence

N.1 Are there ethical concerns about the way the study was done?	No (please specify) <i>The needed ethical considerations is taken and reported in the study</i>
N.2 Were users / relatives of users appropriately involved in the design or conduct of the study?	Yes, a little (please specify) <i>In the ethnographic part of the study users were slightly involved. The researcher presented part of the data in meetings with staff-members, discussing the implications of the data with them.</i>
N.3 Is there sufficient justification for why the study was done the way it was?	Yes (please specify) <i>The project design is presented and argued with reference to methodological considerations, theoretical framing and public and societal interest.</i>
N.4 Was the choice of research design appropriate for addressing the research question(s) posed?	Yes, completely (please specify) <i>The project design is thoroughly and academically well argued.</i>
N.5 Have sufficient attempts been made to establish the repeatability or reliability of data collection methods or tools?	Yes, good (please specify) <i>The involved historical and political documents are specified, making it possible for any other researcher to check the sources. The ethnographic study is not replicable in its entirety, but the specific steps taken and methods involved in the data production are made explicit and others would be able to make a similar field work if wanted.</i>
N.6 Have sufficient attempts been made to establish the validity or trustworthiness of data collection tools and methods?	Yes, good (please specify) <i>The methods used and data material produced is explicitly presented and discussed in terms of research values and criterias in the methodological and theoretical chapters of the study.</i>
N.7 Have sufficient attempts been made to establish the repeatability or reliability of data analysis?	Yes (please specify) <i>The study as such is not repeatable, but methodological considerations have been taken and the research design is so elaborated, so similar types of project could be done.</i>
N.8 Have sufficient attempts been made to establish the validity or trustworthiness of data analysis?	Yes, good (please specify) <i>The analysis are theoretically and empirically founded, and the specific research steps are described and argued, giving the study a high degree of trustworthiness.</i>
N.9 To what extent are the research design and methods employed able to rule out any other sources of error/bias which would lead to alternative explanations for the findings of the study?	A little (please specify) <i>As an ethnographic inspired study a specific perspective is chosen, making other types of interpretation possible. But the analytical process is fully described, making the analyses transparent and open for comments from other reserachers.</i>
N.10 How generalisable are the study results?	Details <i>Part of the analyses are generalisable, especially the historic dimensions in the projects are establishing valid and generalisable knowledge about mens position in the daycare system. Other parts are not directly generalisable, but establish contextualised knowledge of general interest, pointing to central issues and challenges in further understanding mens position and experiences in daycare work.</i>

N.11 In light of the above, do the reviewers differ from the authors over the findings or conclusions of the study?	Not applicable (no difference in conclusions)
N.12 Have sufficient attempts been made to justify the conclusions drawn from the findings, so that the conclusions are trustworthy?	High trustworthiness
N.13 Weight of evidence A: Taking account of all quality assessment issues, can the study findings be trusted in answering the study question(s)?	High trustworthiness
N.14 Weight of evidence B: Appropriateness of research design and analysis for addressing the question, or sub-questions, of this specific systematic review.	Medium
N.15 Weight of evidence C: Relevance of particular focus of the study (including conceptual focus, context, sample and measures) for addressing the question, or sub-questions, of this specific systematic review	Medium
N.16 Weight of evidence D: Overall weight of evidence	High

Section O: This section provides a record of the review of the study

O.1 Sections completed	<p>Section A: Administrative details</p> <p>Section B: Study aims and rationale</p> <p>Section C: Study policy or practice focus</p> <p>Section D: Actual sample</p> <p>Section E: Programme or intervention description</p> <p>Section F: Results and conclusions</p> <p>Section G: Methods - study method</p> <p>Section H: Methods - groups</p> <p>Section I: Methods - sampling strategy</p> <p>Section J: Methods recruitment and consent</p> <p>Section K: Methods - data collection</p> <p>Section L: Methods - data analysis</p> <p>Section M: Quality of study - reporting</p> <p>Section N: WoE A: Quality of the study - methods and data</p> <p>Section N: WoE B: Appropriateness of research design for review question</p> <p>Section N: WoE C: Relevance of particular focus of the study to review question</p> <p>Section N: WoE D: Overall weight of evidence this study provides to answer this review question?</p> <p>Reviewing record</p>
O.2 Please use this space here to give any general feedback about these data extraction guidelines	
O.3 Please use this space to give any feedback on how these guidelines apply to your Review Group's field of interest	

DEC 3 Review specific keyword guideline

Section A: Actors

A.1 Which actor(s)?	<p>Personnel I <i>The primary focus in the study.</i></p> <p>Personnel II <i>The secondary focus in the study.</i></p>
---------------------	--

Section B: Educational activities

B.1 Main educational feature(s)?	<p>Basic values and or ethics <i>The impact and understanding of men working in the public day care system.</i></p> <p>Work based on official governmental documents (curriculum) <i>Including a historical approach to describe men's position in the field, based on different types of documents, including official documents.</i></p>
----------------------------------	--

Section C: Institution

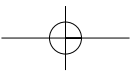
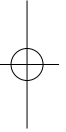
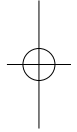
C.1 Main institutional aspect(s)?	<p>Leadership/organisation <i>The importance of the leadership in relation the impact of gender in the everyday life in the institutional setting. And a specific discussion about the over-representation of men as leaders in public day care facilities.</i></p> <p>Social system</p> <p>Relations and communication <i>Focusing on gendered communication, interaction and relations in the public day care system.</i></p> <p>Inclusion/exclusion <i>Inclusion/exclusion in the staff group related to gender.</i></p>
-----------------------------------	---

Section D: The institution in Society

D.1 Main aspect(s)?	<p>Historical or cultural background and context</p> <p>The position of the institution in society</p> <p>Political or economical background or context</p>
---------------------	---

Section E: Age

E.1 The age of the children studied?	<p>Not applicable <i>It is not the children, but the staff that forms the focus in the study.</i></p>
--------------------------------------	---

7 Samlet oversigt over kortlagte undersøgelser

Den med () markerede reference har ikke foreligget i tide til, at den har kunnet indgå i genbeskrivelsen.*

Afshari, A., & Reinhold, C. (2006). *Evaluation of natural ventilation performance in two child-care centres in denmark*. Paper presented at the Proceedings of Healthy Buildings HB 2006, Creating a healthy indoor environment for people, 2006. pp. 241-244, Porto.

*Arnér, E. (2006). *Barns inflytande i förskolan – problem eller möjlighet för de vuxna? En studie av ett utvecklingsarbete och dess betydelse för att förändra pedagogers förhållningssätt till barns initiativ* /. Örebro: Örebro universitet, Pedagogiska inst.

Berntsson, P. (2006). *Läraryrket, förskollärare och statushöjande strategier: Ett könsperspektiv på professionalisering* /. Göteborg: Department of Sociology, Göteborg University.

Björk-Willén, P. (2006). *Lära och leka med flera språk: Socialt samspel i flerspråkig förskola* /. Linköping: Tema Barn, Linköpings universitet.

Boij, A. (2006a). *Ljudmiljön i förskolan: Kartläggning av två förskolor i skövde kommun inför ett pedagogiskt pilotprojekt* /. Skövde: A. Boij AB – Idé- och produktutveckling.

Boij, A. (2006b). *Smarta matval: Utvärdering av matutbildningar för småbarnsföräldrar samt personal i förskolan inom uppsala län* /. Skövde: A. Boij AB – Idé- och produktutveckling.

Brodin, J., & Lindstrand, P. (2006). *Inclusion of children in outdoor education: Learning in motion. Report i* /. Stockholm: Lärarhögskolan.

Brus, A. (2006). *Tagfat nu: En rapport om idrætsbørnehaver og børnehavedret*.

Børresen, M. B., Haug, H., Bjorvand, M. (2006). *Personalsamarbeid i barnehagen med vekt på kommunikasjon: Rapport fra et utviklingsprosjekt i borgen barnehage* /. Hedmark: Høgskolen i Hedmark

- Bågøe Nielsen, S. (2006). *Mænd og daginstitutionsarbejdets modernisering*. / Roskilde: RUC
- FOA. (2006). *Erfaringer med modulordninger i daginstitutione*. Notat.
- Gannerud, E., & Rönnerman, K. (2006). *Innehåll och innebörd i lärares arbete i förskola och skola* /. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Gjems, L. (2006). *Hva lærer barn når de forteller? En studie av barns læringsprosesser gjennom narrativ praksis* /. Oslo: Utdanningsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Oslo.
- Glavind, N. (2006). *Dagtilbud hvem er ikke med? I: Ugebrevet a4* /. København: LO
- Gulbrandsen, Å., Moser, T., Pettersvold, M., et al. (2006). Det var en gang et sykehus. Eller kommer det an på størrelsen? Evaluering av oppstarten av barnehagen sophies hage /. Vestfold: Høgskolen i Vestfold
- Gundelach, S., Sørensen, A. S. (2006). *Evaluering af modulordning i Fredericia kommune* ./Fredericia: UdviklingsForum Fredericia Kommune.
- Heikkilä, M. (2006). *Kommunikativa resurser för lärande: Barns gester, blickar och tal i tre skolmiljöer* /. Uppsala: Uppsala universitet.
- Helgesen, M. B. (2006). Mobbing i barnehagen: En studie av mobbing som strategisk maktutøvelse blant førskolebarn /. Finnmark: Høgskolen i Finnmark, Avdeling for pedagogiske og humanistiske fag
- Jansen, T. T. (2006). *Se lysset sammen er bra!* /. Vestfold: Høgskolen i Vestfold.
- Jansen, T. T., Pettersvold, M., Moser, T. (2006). Etter- og videreutdanning i barnehagesektoren – kartlegging av tilbud og etterspørsmål. Delrapport 1 – dialogmøter mellom fylkesmenn og regionale høgskoler om kompetanseutvikling, etter- og videreutdanning /. Vestfold: Høgskolen i Vestfold
- Jespersen, C., & Socialforskningsinstituttet. (2006). *Sosialt utsatte barn i dagtilbud* /. København: Socialforskningsinstituttet.
- Johansson, E., & Pramling Samuelsson, I. (2006). *Lek och läroplan: Möten mellan barn och lärare i förskola och skola* /. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Jørgensen, A. (2006). *Det er nemmere med arbeidsoppgaver end problemer-projekt rummelighed og mangfoldighed* /. København: BUPL; FOA; Institut for Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation.
- Karlsson, M. (2006). *Föräldraidentiteter i livsberättelser* /. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

- Kousholt, D. (2006). *Familieliv fra et børneperspektiv fællesskaber i børns liv* ./ Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Lindgren, A.-L. (2006). *Från små människor till lärande individer: Föreställningar om barn och barndom i förskoleprogram 1970-2000* /. Lund: Arkiv.
- Lissau, I., Hesse, U., Juhl, M., & Davidsen, M. (2006). *Mad og fysisk aktivitet i børnehaver, skoler og fritidshjem/skolefritidsordninger* ./ København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Lunneblad, J. (2006). *Förskolan och mångfalden: En etnografisk studie på en förskola i ett multietniskt område* /. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Lutz, K. (2006). *Konstruktionen av det avvikande förskolebarnet: En kritisk fallstudie angående utvecklingsbedömningar av yngre barn* /. Malmö: Malmö högskola, Lärarutbildningen.
- Moser, T., A. f. I., Jansen, T. T., Pettersvold, M. (2006a). Etter- og videreutdanning i barnehagesektoren – kartlegging av tilbud og etterspørsel. Delrapport 2 – styreres vurderinger av kompetanseutvikling, etter- og videreutdanning /. Vestfold: Høgskolen i Vestfold
- Moser, T., Jansen, T. T., Pettersvold, M., et al. (2006b). Etter- og videreutdanning i barnehagesektoren – kartlegging av tilbud og etterspørsel. Delrapport 6 – oppsummering og anbefalinger /. Vestfold: Høgskolen i Vestfold
- Moser, T., Pettersvold, M., Jansen, T. T. (2006c). Etter- og videreutdanning i barnehagesektoren – kartlegging av tilbud og etterspørsel. Delrapport 5 – perspektiver på kompetanse og kompetanseutvikling i og utenfor barnehagesektoren /. Vestfold:Høgskolen i Vestfold
- Mörk, E., Lindqvist, L., & Lundin, D. (2006). *Påverkar maxtaxan inom barnomsorgen hur mycket föräldrar arbetar? [elektronisk resurs]* /. Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU).
- Nesset, G., Moser, T., Pettersvold, M. (2006). Etter- og videreutdanning i barnehagesektoren – kartlegging av tilbud og etterspørsel. Delrapport 4 – betraktninger om kompetanseutvikling, etter- og videreutdanning blant nøkkelpersoner som arbeider for og med barnehager /. Vestfold: Høgskolen i Vestfold.
- Nørregård-Nielsen, E. (2006). *Pædagoger i skyggen om børnehavepædagogers kamp for faglig* ./ Odense: Syddansk Universitetsforlag.

- Pajuluoma, V., & Sporrang, T. (2006). *Kritisk granskning av förändringsarbete inom norrmalms kommunala förskolor: En intervjustudie med förskolepedagoger om förändringsarbetet till Reggio Emilia-inspirerad förskola* /. Stockholm: Lärarhögskolan.
- Reeh, J., Lieknins, F., & Arbejde, F. O. A. F. o. (2006). *Pædagogiske konsulenter på daginstitutionsområdet i fokus en* ./København: FOA – Fag og arbejde.
- Reinhold, C., & Kirkeby, I. M. (2006). *Indbygget hygiejne i dagplejen: Et forprojekt* /. København: Sundhedsstyrelsen.
- Rosenqvist, M. M. (2006). *Lek och skolämnen i en ny lärarroll: Temaarbete med 3-9-åringar: En aktionsforskningsstudie* /. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Schultz Jørgensen, P. (2006). *Dagplejen livsform og relation* /. København: Hans Reitzel.
- Simonsson, M. (2006). *Pedagogers möte med bilderböcker i förskolan* /. Linköping: Linköpings universitet.
- Sivertsen, K. (2006). Fremming av dokumentasjon, vurdering og refleksjon i barnehagen. /. Tromsø: Høgskolen i Tromsø
- Skolverket. (2006). *Öppen förskolas utveckling: En studie av perioden 1980-2005* /. Stockholm: Skolverket.
- Sloth, M. et al. (2006). *Evaluering af loven om pædagogiske læreplaner rapport* /. København: Ministeriet for Familie- og Forbrugeranliggender.
- Svedin, E. (2006). "jag är ju också doktor ju": *En studie i lek och samspel mellan förskolebarn med och utan funktionshinder* /. Stockholm: Lärarhögskolan.
- Thestrup, K. (2006). *Mellem computere og børn evaluering af et pilotprojekt* /. Århus: Århus Kommune.
- Thorell, S. (2006). 'Läsandets cirkel' i förskolan: *En studie av läsmiljön utifrån Aidan Chambers litteraturpedagogiska idéer = [the reading circle' in pre-school: A study based on Aidan Chambers' model regarding reading environment]* /. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap.
- Thulin, S. (2006). *Vad händer med lärandets objekt? En studie av hur lärare och barn i förskolan kommunicerar naturvetenskapliga fenomen* /. Växjö: Växjö University Press.
- Tireli, Ü. (2006). *Pædagogik og etnicitet dialogisk pædagogik i et* /. København: Akademisk Forlag.
- Wetso, G.-M. (2006). *Lekprocessen – specialpedagogisk intervention i (för)skola: När aktivt handlande stimulerar lärande, social integration och reducerar utslagning* /. Stockholm: HLS förlag.

- Winther-Lindqvist, D. A. (2006). *Skal vi lege? Leg, identitet og fællesskaber i børnehaven* /. København: Frydenlund.
- Ødegaard, E. E. (2006). Kaptein andreas og hans mannskap drøfting av forskningsdata om en gutts stemme og hans innflytelse på barnehagens innhold; barn /. Bergen: Høgskolen i Bergen.

Andre titler fra Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning

Forskningskortlægning og forskervurdering af skandinavisk forskning i året 2007 i institutioner for de 0-6-årige (førskolen)

Af Sven Erik Nordenbo (red.), Katrin Hjort,
Bente Jensen, Inge Johansson, Michael Søgaard
Larsen, Thomas Moser, Niels Ploug. (2009)

Lærerkompetanser og elevers læring i barnehage og skole

Af Sven Erik Nordenbo (red.), Michael Søgaard
Larsen, Neriman Tiftikçi, Rikke Eline Wendt,
Susan Østergaard. (2008)

Bøgerne er udgivet på
Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag
og kan købes ved henvendelse til:

Danmarks Pædagogiske Bibliotek
Tuborgvej 164, 2400 København NV
www.dpu.dk/bogsalg
bogsalg@dpu.dk
Tlf.: 8888 9360
Fax: 8888 9394